

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Педагогічний факультет
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему: **“Соціально-педагогічна підтримка дітей із внутрішньо
переміщених сімей в умовах воєнного стану”**

Виконала: студентка II курсу, групи
СРСП-21м

спеціальності 231 Соціальна робота
ОПП «Соціальна педагогіка»

Сахно Марина Вікторівна

Керівник: Доктор педагогічних наук,
професор Протас О.Л.

Рецензент: Доктор педагогічних наук,
професор Зозуляк-Случик Р.В.

АНОТАЦІЯ

Сахно М.В. Соціально-педагогічна підтримка дітей із внутрішньо переміщених сімей в умовах воєнного стану.

Кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти. Спеціальність 231 Соціальна робота, освітня програма «Соціальна педагогіка». Івано-Франківськ, 2025.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей із внутрішньо переміщених сімей в умовах війни та виявленню умов, які сприятимуть її ефективності. Для досягнення поставленої мети в першому (теоретичному) розділі охарактеризовано: теоретико-методичні основи соціально-педагогічної підтримки дітей із внутрішньо переміщених сімей. Вивчення стану адаптації дітей до змінених умов проживання, їх потреб та проблем, що описано в другому розділі, дало змогу запропонувати умови їх ефективної соціально-педагогічної підтримки та виокремити форми та методи, які у процесі їх реалізації сприятимуть її удосконаленню.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи; діти із внутрішньо переміщених осіб; умови воєнного стану; складні життєві обставини; соціально-педагогічна підтримка; умови ефективної соціально-педагогічної психологічної підтримки сімей внутрішньо переміщених осіб.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ІЗ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ.....	6
1.1 Характеристика внутрішньо переміщених осіб і сімей	6
1.2 Основні потреби та труднощі дітей із внутрішньо переміщених сімей	9
1.3 Законодавче забезпечення соціально-правового захисту внутрішньо переміщених осіб.....	13
1.4 Актуалізація соціально-педагогічної підтримки дітей із внутрішньо переміщених сімей.....	16
Висновки з розділу 1	20
РОЗДІЛ 2. СТАН АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ ДО ЗМІНЕНИХ УМОВ ПРОЖИВАННЯ	22
2.1 Організація та методика дослідження.....	22
2.2 Результати дослідження.....	28
Висновки з розділу 2.....	42
РОЗДІЛ 3. УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ІЗ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ	44
3.1 Просвітницько-профілактична робота з сім'ями внутрішньо переміщених осіб.....	44
3.2 Консультативна допомога дітям із сімей переселенців	46
3.3 Соціально-терапевтична та реабілітаційна діяльність з дітьми із внутрішньо переміщених сімей	51
3.4. Організація міжвідомчої взаємодії у процесі підтримки дітей із внутрішньо переміщених сімей.....	55
Висновки з розділу 3	59
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65
ДОДАТКИ	72

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасні виклики війни в Україні спричинили переселення мільйонів українських сімей з дітьми з постійного місця проживання на більш безпечні території нашої країни, а також і за кордон. За даними Мінсоцполітики станом на серпень 2025 року в Україні офіційно зареєстровано близько 4,67 мільйона внутрішньо переміщених осіб, з яких майже 850 тисяч - діти.

Зумовлені війною кризи викликали потреби суспільства у захисті прав українців, визнанні цінності людського життя та наданні соціальної, педагогічної, психологічної підтримки вразливим категоріям осіб.

Виклики війни зумовили потреби надання внутрішньо переміщеним особам соціальних, медичних, психологічних, юридичних послуг, забезпечення належних умов їх проживання та надання допомоги й підтримки. Вимушене переселення людей в інші регіони країни позначається на їхньому стані, емоційному напруженні, появі страхів, тривожності, неспроможності адекватно реагувати на ситуацію, в якій вони опинилися та адаптовуватися до умов за новим місцем проживання. Виникає потреба здійснювати їх соціально-правовий захист і надавати підтримку для подолання травм, спричинених війною й сприяти їх адаптації до нових умов проживання. Це засвідчує потребу у діяльності відповідних фахівців, які б сприяли задоволенню основних потреб та вирішення проблем таких осіб, серед основних з яких є: подолання переживань травмуючих подій, інформування про шляхи відновлення зв'язків з родиною, захист їх прав.

Проблеми внутрішньо переміщених осіб досліджували такі науковці, як: Ф. Василюк, К. Оберг, Н. Палагіна та ін. Соціокультурні аспекти життя цієї категорії населення стали предметом наукового аналізу Л. Корель, О.Малиновської, Т. Семигіної. Питання правового статусу внутрішньо переміщених осіб розглянуто у працях: Н. Грабар, О. Кузьменко, Т. Цимбалістий та ін. Проблеми соціального захисту внутрішньо переміщених

осіб вивчали: І. Іванова, І. Козинець, М. Лукашевич, А. Медвідь, Л. Шестак. Соціально-педагогічну роботу з внутрішньо переміщеними особами розглядали у своїх працях: Т. Алексеєнко, Ю. Григоренко, Ю. Жданович, Ю. Підвальна, О. Протас, І. Сьомкіна. Питання організації соціальної роботи з вимушеними переселенцями знайшли відображення у науковому доробку М. Лукашевич, О. Малиновської, І. Мигович, Л. Тюпти та інших дослідників. Теоретичні основи підтримки дітей і молоді, які перебувають у складних життєвих ситуаціях розкривається у дослідженнях О. Безпалько, О. Калашник, Л. Ковальчук, І. Трубавіної та ін.

Однак питання соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану не знайшло належного розгляду у науковій літературі, що й дало підстави для вибору теми дослідження: *«Соціально-педагогічна підтримка дітей із внутрішньо переміщених сімей в умовах воєнного стану»*.

Об’єкт дослідження - соціально-педагогічна підтримка внутрішньо переміщених сімей.

Предмет дослідження – соціально-педагогічна підтримка дітей із внутрішньо переміщених сімей в умовах воєнного стану.

Мета дослідження – виявити умови ефективної соціально-педагогічної підтримки дітей із внутрішньо переміщених сімей в умовах воєнного стану.

Завдання дослідження:

- охарактеризувати сутність проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей із внутрішньо переміщених сімей у науковій літературі;
- вивчити законодавче забезпечення соціально-правового захисту вимушених переселенців;
- виявити потреби й проблеми дітей із внутрішньо переміщених сімей;
- обґрунтувати умови ефективної соціально-педагогічної підтримки дітей із внутрішньо переміщених сімей в умовах воєнного стану.

Для вирішення поставлених у дослідженні завдань було використано такі **методи дослідження**: *теоретичні*: аналіз соціологічної, педагогічної,

психологічної літератури для визначення науково-теоретичного підґрунтя дослідження; контент-аналіз нормативно-правових документів; емпіричні: спостереження, бесіда, інтерв'ю, опитування, анкетування, тестування, зокрема: опитування на виявлення потреб і труднощів дітей, напівструктуроване інтерв'ю для оцінки травматичних переживань дітей, опитувальник «Соціально-психологічна адаптованість» К. Роджерса і Р.Даймонда, опитувальник Р. Лазаруса; статистичні: кількісна та якісна обробка отриманих даних дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних основ соціально-педагогічної підтримки дітей із внутрішньо переміщених сімей в умовах воєнного стану.

Практичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні ефективних умов забезпечення соціально-педагогічної підтримки дітей із внутрішньо переміщених сімей, що може бути використано в діяльності фахівців соціальної сфери. Створення таких умов забезпечить ефективну адаптацію внутрішньо переміщених осіб в нових умовах.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі ліцею імені В'ячеслава Чорновола Івано-Франківської міської ради. В дослідженні взяли участь 59 учнів та їх батьків.

Апробація дослідження. Основні теоретичні і практичні положення були апробовані на IV Всеукраїнській науковій конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених «Особистість у фокусі соціогуманітарних, педагогічних та психологічних наук» (2025).

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів і висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Наукова робота містить 9 рисунків та 8 таблиць. Загальний обсяг роботи – 82 сторінки, з них основного тексту – 64 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ІЗ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ

1.1 Характеристика внутрішньо переміщених осіб і сімей

Проблема внутрішнього переміщення населення є однією з найактуальніших за умов війни в сучасній Україні. Через військові дії, окупацію частини територій країни, порушення прав і свобод українців, значна частина із них були змушені переміститися до більш безпечних регіонів країни. Такі люди в законодавстві отримують статус внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Згідно із Законом України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” (2014 р.), *внутрішньо переміщеною* особою є громадянин України, іноземець чи особа без громадянства, яка перебуває на території країни на законних підставах і була змушена покинути місце проживання з метою уникнення негативних наслідків воєнних дій, тимчасової окупації, проявів насильства, порушень прав людини чи надзвичайних ситуацій природного або техногенного характеру [35].

Цей статус надає особам право на отримання соціальної допомоги, тимчасового житла, медичних та освітніх послуг, сприяння у працевлаштуванні тощо. Водночас, попри наявність правових гарантій, внутрішньо переміщені особи стикаються з низкою соціально-економічних, психологічних і побутових проблем, які ускладнюють їх адаптацію на новому місці проживання.

За даними Міністерства соціальної політики України, кількість зареєстрованих ВПО у 2025 році становить понад 5 мільйонів осіб. Серед них переважають жінки (приблизно 60%) та особи похилого віку, що зумовлює потребу у соціальних, медичних і реабілітаційних послугах. Значну частку також становлять сім'ї з дітьми, особи з інвалідністю, безробітні, а також студенти, які були змушені змінити місце навчання. Основними регіонами

прибуття ВПО є західні та центральні області України — Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Хмельницька, Київська, Полтавська. Тут створюються умови для розміщення переселенців, отримання гуманітарної допомоги та працевлаштування. У структурі зайнятості внутрішньо переміщених осіб спостерігається зростання частки тимчасової або неповної зайнятості, що пов'язано з труднощами інтеграції у нове середовище. Багато ВПО змушені змінювати професійну діяльність, проходити перекваліфікацію або бути самозайнятими.

Внутрішньо переміщених осіб також називають вимушеними переселенцями, відмінність від біженців у них проявляється переселенням в межах держави, громадянами якої є [4, с. 31].

Поняття «складні життєві обставини» охоплює ситуації, що об'єктивно порушують звичний перебіг життя людини, а їхні наслідки вона не може самотійно подолати [38; 54].

Діти з числа внутрішньо переміщених осіб також потребують соціально-педагогічної, психологічної, юридичної підтримки, оскільки вони часто втрачають почуття безпеки, мають порушення емоційного стану, труднощів у соціальній адаптації. Їм необхідна допомога у подоланні наслідків воєнних дій, відновленні психічного здоров'я, формуванні здатності адекватно реагувати на виклики війни.

Соціально-педагогічна підтримка - це вид діяльності соціального педагога, спрямований на організацію превентивної, соціальної, педагогічної, психологічної допомоги дітям для попередження чи подолання обставин, які негативно позначаються на їх життєдіяльності. Вона полягає у створенні сприятливих умов для підвищення якості життя осіб, яких відносять до вразливих категорій населення, а також допомоги їм у подоланні кризових ситуацій [49, с.59].

В Україні у 2021 році було ухвалено «Стратегію інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 року», якою передбачено систему

заходів для забезпечення соціальної інтеграції, підтримку та захист прав ВПО [53].

Науковці О. Блінова та О. Ровенчак виокремлюють кілька основних типів міграції: внутрішньодержавну, міждержавну, вимушену, постійну, тимчасову тощо [2, с.111].

Для чіткого розмежування понять «мігрант» і «біженець», зазначимо, що термін «мігрант» має ширше значення, адже не всі громадяни, які залишають місце проживання або свою країну є біженця [8, с. 314].

Мігранти можуть переміщатися як у межах своєї країни так і за її межами з різних причин - навчання, лікування, працевлаштування, тощо. Натомість біженці змушені покинути територію своєї країни через надзвичайні обставини — воєнні дії, переслідування, стихійні лиха тощо [34].

Однією з найбільш актуальних проблем, із якою стикаються внутрішньо переміщені особи, є адаптація до нових умов життя.

На думку О. Зінченко та М. Попович, успішність адаптації вимушених переселенців до нових умов проживання у межах країни залежить значною мірою від культурної схожості з приймаючими громадами — спільною мовою, культурою, традиціями і способом життя. Змінене соціокультурне середовище вимагає встановлення нових контактів і налагодження міжособистісних зв'язків [26].

Дослідники вважають, що показниками адаптованості внутрішньо переміщених осіб до нових умов є: соціальний комфорт, активна участь у суспільному житті, цілеспрямованість, оптимізм і прагнення до самореалізації [26, с. 37].

Як зазначав Л. Коробка, процес адаптації внутрішньо переміщених осіб проходить через активне пристосування до змінених соціальних умов, що супроводжується взаємодією між різними соціальними групами, сприяючи поступовому входженню переселенців у нове соціальне середовище [29, с.176].

Соціально-психологічними особливостями внутрішньо переміщених осіб є: переміщення, яке спричинене війною, окупацією, травматичним досвідом, який позначається на їх психоемоційному стані.

Більшість ВПО стикаються мають прояви тривожності, відчуття втрати, посттравматичний стрес, невпевненості в теперішньому і майбутньому, соціальної ізоляції. Це засвідчує потребу в психологічній підтримці та соціально-педагогічному супроводі.

Особливе значення має адаптація дітей, які часто переживають невизначеність, дезорієнтацію, втрату друзів, зміну освітнього і соціокультурного середовища. Дорослі переселенці відчують труднощі з працевлаштування, забезпечення житлом, відновленням соціальних контактів. Люди похилого віку найчастіше мають труднощі з інтеграції через обмежену мобільність, низький рівень цифрової грамотності та слабкий стан здоров'я.

1.2 Основні потреби та проблеми дітей із внутрішньо переміщених сімей

Аналіз праць вчених, які досліджували проблеми і потреби внутрішньо переміщених осіб дали змогу нам виокремити основні проблеми, з якими стикаються ВПО, серед яких:

- житлова невизначеність (недоступність житла, тимчасове проживання в гуртожитках, центрах розміщення);
- складнощі з працевлаштуванням і низький рівень доходів;
- дезадаптація та порушення соціальних зв'язків;
- обмежений доступ до соціальних і медичних послуг;
- труднощі з оформленням документів, отриманням допомоги;
- прояви дискримінації у ставленні до них з боку місцевих жителів [11; 25].

Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу із застосуванням технологій соціального супроводу, підтримки, а також забезпечуючи професійне навчання, залучення до громадських ініціатив та допомога через взаємодію державних і недержавних структур.

Беручи до уваги, що серед внутрішньо переміщених осіб значну частину становлять сім'ї з дітьми, слід зазначити, що пережиті ними травматичні події суттєво впливають на емоційний стан дітей. Зокрема, у дітей можуть виникати:

- почуття тривоги, незахищеності та смутку;
- страх;
- прояви гніву чи агресії;
- відчуття сорому або провини;
- ізолюваність і відчуження від соціуму [9, с. 23].

У цих ситуаціях важливо надати змогу дитині усвідомити та конструктивно опрацювати власні переживання, щоб сприяти відновленню її внутрішньої рівноваги та благополуччя.

Діти з внутрішньо переміщених сімей є однією із найбільш уразливих соціальних груп суспільства. Пережиті ними події — втрата домівки, зміна середовища, розлучення з близькими, досвід війни — мають значний вплив на їхній психоемоційний, соціальний і особистісний розвиток.

За умов вимушеного переселення потреби дітей не є поодинокими а набувають комплексного характеру, включаючи емоційну, освітню, матеріальну, соціальну та духовну сфери життєдіяльності.

Матеріальні та побутові потреби. Однією з першочергових проблем дітей із внутрішньо переміщених сімей є забезпечення житлових і побутових умов. Багато сімей не мають постійного місця проживання, мешкають у тимчасових притулках, гуртожитках або орендованих квартирах, які не завжди відповідають санітарним і безпековим нормам. У таких умовах діти часто позбавлені власного простору для навчання та розвитку [50].

Також актуальними є потреби в харчуванні, одязі, медичному обслуговуванні та доступності засобів освіти (зокрема, дистанційного

навчання). Матеріальна нестабільність сім'ї позначається на почутті безпеки дитини та її психологічному комфорті [25, с.11].

Освітні потреби. Проблеми у сфері освіти пов'язані, насамперед, із зміною закладу освіти, пристосуванням до нового середовища, втратою звичних друзів і вчителів. Часто діти відчувають труднощі у спілкуванні, зниження мотивації до навчання, страх перед новими соціальними контактами [25].

У деяких випадках виникають розриви в освітньому процесі, пов'язані з переміщенням або відсутністю необхідних умов для навчання. Важливою є також потреба у психолого-педагогічному супроводі для подолання навчальних труднощів та формування позитивної адаптації до колективу закладу [50].

Психологічні потреби та емоційний стан. Переживання війни, втрати, розлучення з рідними, вимушене переселення спричиняють у дітей емоційні травми, які можуть проявлятися у вигляді тривожності, страху, замкненості, агресивності, порушень сну, регресивної поведінки. Частина дітей демонструє симптоми посттравматичного стресового розладу (ПТСР) [42; 56, с. 360].

У таких умовах особливо значущою є потреба в емоційній підтримці, стабільності та відчутті безпеки. Дитині необхідно повернути довіру до світу дорослих, сформувати почуття захищеності та впевненості у завтрашньому дні. Психологічну рівновагу дітей може відновлювати професійний супровід фахівця- соціального педагога чи соціального працівника, психолога, а також участь у групових формах діяльності — арттерапії, ігрових тренінгах, творчих заняттях, що сприяють емоційному розвантаженню [3, с.140; 6, с. 83].

Соціальні потреби. Соціалізація дітей-переселенців часто ускладнена через почуття “інакшості”, недовіру з боку однолітків, мовні або культурні бар'єри (у випадку переселення в інший регіон країни). Такі діти потребують сприяння у налагодженні дружніх контактів, залучення до позашкільних заходів, дитячих і молодіжних організацій, волонтерських та творчих проєктів [5, с. 173].

Задоволення соціальних потреб допомагає дитині відчутти себе частиною спільноти, зміцнює самооцінку та формує почуття приналежності до суспільства.

Духовні та моральні потреби. В умовах життєвих втрат і невизначеності діти гостро потребують духовної підтримки, позитивних зразків поведінки, орієнтирів добра, справедливості та співчуття. Виховання моральних цінностей, залучення до волонтерської діяльності, спілкування з дорослими, які демонструють гуманність і турботу, сприяють подоланню наслідків кризи та зміцненню внутрішніх ресурсів дитини [7;10].

Основні проблеми дітей із внутрішньо переміщених сімей.

У різні вікові періоди вплив травматичних подій на дітей може проявлятися по-різному:

Дошкільний вік (до 6 років) - діти часто реагують на травматичні події соматично – через фізичні симптоми (біль у животі, головний біль тощо), а також емоційно – у вигляді тривожності, розладів сну, плаксивості чи надмірної збудливості [9] .

Молодші школярі (7–11 років) схильні проявляти страх, тривогу або повторне переживання травматичної події. Може спостерігатися регресивна поведінка (повернення до ранніх форм поведінки, як-от енурез, смоктання пальця). Часто виникають труднощі у навчанні: зниження концентрації уваги, агресивність, небажання відвідувати школу [30, с. 115].

Підлітки (від 12 років) зазвичай намагаються приховати свої емоції, демонструючи зовнішню врівноваженість, хоча внутрішньо можуть переживати депресивні стани чи тривогу. Вони прагнуть спілкування з однолітками, активності, проте іноді потрапляють під негативний вплив неформальних груп.

У процесі взаємодії з дитиною важливо виявити справжню причину її емоційних труднощів, а також тісно співпрацювати з батьками, аби допомогти дитині безпечно прожити травматичний досвід і поступово адаптуватися до нових умов життя.

До ключових проблем, що потребують особливої уваги фахівців соціальної сфери, належать: психологічна травматизація та зниження рівня емоційного благополуччя; порушення сімейних стосунків через стрес, безробіття чи нестабільність батьків; нестача якісної освіти та освітніх ресурсів; складнощі соціальної адаптації у новому середовищі; ризик соціального відторгнення або стигматизації; відсутність системної державної підтримки на рівні громади [22; 24].

1.3. Законодавче забезпечення соціально-правового захисту внутрішньо переміщених осіб

Система соціально-правового захисту внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні базується на комплексі нормативно-правових актів, що визначають механізми реалізації їхніх прав, гарантій та державної підтримки. Законодавче регулювання у цій сфері спрямоване на забезпечення гідних умов життя, сприяння інтеграції переселенців у приймаючі громади, а також надання соціальних, освітніх і правових послуг.

Нормативно-правова база захисту прав внутрішньо переміщених осіб. Основним документом, що визначає правовий статус ВПО, є Закон України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII [35]. У ньому вперше на законодавчому рівні закріплено поняття внутрішньо переміщеної особи, визначено основні права, обов’язки та гарантії держави щодо забезпечення таких осіб житлом, соціальними послугами, працевлаштуванням і медичною допомогою.

Закон гарантує ВПО право на:

- отримання довідки про взяття на облік;
- державну допомогу на проживання;
- відновлення документів, що посвідчують особу;
- доступ до освіти, медицини, соціального страхування;

- участь у програмах працевлаштування та перекваліфікації;
- безперешкодне повернення до покинутого місця проживання після усунення причин переміщення [35].

Важливе місце у законодавчому регулюванні займає Постанова Кабінету Міністрів України № 509 від 1 жовтня 2014 року, якою затверджено Порядок оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Цей документ регламентує процедуру реєстрації ВПО, підстави для отримання допомоги та порядок її призначення.

Також значущими є:

- Постанова КМУ № 505 від 1 жовтня 2014 р. “Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам”, яка встановлює розміри грошової допомоги для покриття витрат на проживання, у тому числі оплату житлово-комунальних послуг [36];
- Постанова КМУ № 332 від 20 березня 2022 р., якою розширено державну підтримку ВПО, зокрема в умовах воєнного стану, передбачено надання фінансової допомоги на оренду житла та підтримку роботодавців, які працевлаштовують переселенців.

Міжнародно-правові акти щодо захисту ВПО

Україна керується також міжнародними документами, які визначають стандарти захисту осіб, переміщених у межах власної держави. Основоположним серед них є Керівні принципи з питання внутрішнього переміщення, ухвалені Комісією ООН з прав людини у 1998 році. Вони встановлюють норми щодо недискримінації, поваги до гідності, права на безпечне пересування, доступу до гуманітарної допомоги, освіти та медичного забезпечення.

Крім того, у процесі реалізації прав ВПО Україна співпрацює з міжнародними організаціями, зокрема Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Міжнародною організацією з міграції (МОМ), ЮНІСЕФ, які надають гуманітарну допомогу, підтримують освітні, психологічні та інтеграційні програми.

Законодавче забезпечення соціального супроводу та інтеграції ВПО

Соціальний супровід внутрішньо переміщених осіб регулюється низкою законів соціального спрямування, серед яких:

1. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII [38].
2. Постанова Кабінету Міністрів України № 332 від 20.03.2022 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам».
3. Постанова Кабінету Міністрів України № 1033 від 26.08.2025 «Про внесення змін до порядків ... № 509 і № 332» – удосконалення механізмів призначення та виплати державної допомоги ВПО.
4. Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року (ухвалена у квітні 2023 р.). (Національна соціальна сервісна служба) [53].
5. Стратегія діяльності Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України на 2024–2026 роки (наказ Мінреінтеграції від 26.04.2024 № 126).

Закон України “Про соціальні послуги” (2019 р.) визначає механізми надання соціальної допомоги ВПО через систему центрів соціальних служб, територіальних громад і неурядових організацій;

Закон України “Про зайнятість населення” гарантує переселенцям доступ до державних програм працевлаштування, професійного навчання та перекваліфікації;

Закон України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” закріплює мінімальні норми соціального забезпечення, у тому числі для ВПО.

Особливої уваги заслуговують зміни, внесені у зв’язку з повномасштабною збройною агресією російської федерації проти України у 2022 році. Вони спрямовані на спрощення процедур реєстрації, цифровізацію обліку ВПО, а також розширення програм допомоги на порталі «Дія» (для статусу ВПО та допомоги на проживання) або на платформі «єДопомога» (для

гуманітарної допомоги та компенсацій роботодавцям), а також звернувшись до органів соціального захисту чи ПФУ, а міжнародні фонди (Червоний Хрест).

У нових умовах держава посилює співпрацю з громадами та міжнародними партнерами для реалізації Національної стратегії щодо інтеграції внутрішньо переміщених осіб до 2027 року, затвердженої розпорядженням КМУ від 14 жовтня 2023 року № 987-р. Цей документ визначає пріоритети державної політики у сфері соціальної інтеграції, працевлаштування, освіти, житлового забезпечення та участі ВПО у житті приймаючих громад.

1.4 Актуалізація соціально-педагогічної підтримки дітей із внутрішньо переміщених сімей

У сучасних умовах України численна категорія дітей із сімей, які стали внутрішньо переміщеними особами (ВПО) – це одна з вразливих груп, котра під впливом багатьох факторів потребує цілеспрямованої соціально-педагогічної підтримки.

Переміщення, зміна соціального середовища, розрив звичних освітніх і соціальних зв'язків, а також вплив травматичного досвіду – усе це створює підґрунтя для виникнення специфічних освітніх, психологічних, соціальних труднощів у дітей [43].

Наукові дослідження підтверджують: один із критичних аспектів – соціально-педагогічна супровідна діяльність, спрямована на забезпечення адаптації, розвитку, інтеграції таких дітей у приймаючі громади [26;39;44;49].

Також на практиці діє проєкт Play Hub для дітей із сімей ВПО, що демонструє наскільки така підтримка є актуальною саме зараз.

Причини підвищеної потреби в соціально-педагогічній підтримці:

- травматична ситуація та стресове переміщення, оскільки діти переживають втрату житла, зміну середовища, розлуку з друзями чи родичами, що створює психологічну напругу [41, с. 160];

- соціальна дезадаптація спричинена переміщенням, яке порушує усталені соціальні зв'язки, зміну освітнього середовища, що виникає потребу адаптуватися до нових умов навчання, інших педагогічних підходів, можливих мовних чи культурних бар'єрів [48];

- освітні розриви та недостатня підтримка, оскільки діти можуть мати пропуски в навчанні, змінене середовище, дефіцит ресурсів — усе це потребує додаткової педагогічної допомоги [49, с. 59];

- потреба дітей у комплексній підтримці актуалізує поєднання освітньої, психологічної, соціальної допомоги, орієнтація на сім'ю та приймаючу громаду.

Завдання соціально-педагогічної підтримки — не лише адаптація, але розвиток потенціалу дитини як повноцінної особистості, інтеграція в нове середовище.

Нові виклики воєнного й післявоєнного часу. Умови війни зумовлюють не лише переміщення, але й часті зміни місця проживання, стискання ресурсів освітньої та соціальної сфер, що змінює характер роботи з дітьми ВПО.

На думку дослідників О. Дронової, Н. Комарової, М. Соляник, соціально-педагогічна підтримка — це особливий вид соціально-педагогічної діяльності, який полягає у наданні превентивної, цілеспрямованої соціально-психолого-педагогічної допомоги особистості з метою попередження або подолання ситуацій, що порушують її нормальну життєдіяльність [12; 49].

Завдання соціально-педагогічної підтримки:

- створення безпечного, сприятливого середовища для навчання, розвитку і соціалізації дітей із ВПО;
- надання педагогічної підтримки, в тому числі корекційної роботи з урахуванням травматичного досвіду;
- забезпечення інтеграції дітей у приймаюче освітнє середовище, сприяння адаптації в нових соціальних умовах;
- розвиток соціальних компетентностей, позитивної комунікації, умінь співпраці, взаємодії з однолітками;

- залучення сім'ї, співпраця з батьками/опікунами для підтримки дитини;
- міжсекторальна співпраця: освіта, соціальні служби, психологічна служба, громада [49, с.59].

Ефективна соціально-педагогічна підтримка дітей із сімей ВПО потребує:

- індивідуалізації підходів з урахуванням особистісних, сімейних, соціальних характеристик дитини;
- комплексності (поєднання освітніх, психологічних, соціальних заходів)
- постійного супроводу та моніторингу адаптації дитини;
- створення партнерства з приймаючою громадою, освітніми й соціальними установами;
- доступності і своєчасності підтримки (на ранніх етапах адаптації);
- кваліфікації соціально-педагогічних кадрів, їх підготовленості до роботи з ВПО [12; 15].

На основі аналізу праць учених (Я. Дубініної, Н. Комарової) визначено модель соціально-педагогічної підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах. Вона ґрунтується на взаємодії соціального педагога, дитини та соціокультурного середовища і включає такі складові [26]:

- мету – створення умов для запобігання та подолання чинників, що перешкоджають соціалізації дітей;
- завдання – формування у дітей самостійності, відповідальності, соціальної інтеграції, сприяння їх саморозвитку та самореалізації;
- принципи – гуманізму, природовідповідності, індивідуалізації, суб'єктності, культуровідповідності, діалогічності, підтримки тощо;
- технологію, що охоплює певний алгоритм дій, а також систему форм, методів і засобів соціально-педагогічної підтримки [15; 26].

Технологічний процес соціально-педагогічної підтримки дітей може реалізовуватися поетапно:

- діагностичний етап – збирання інформації про умови життєдіяльності дітей, виявлення впливів середовища;
- аналітичний етап — аналіз проблемних чинників та причин їх виникнення;
- конструктивний етап – організація спільної творчо-пошукової діяльності з дітьми, розроблення проєкту розв’язання проблеми;
- виконавський етап – реалізація спільно розробленого плану дій;
- контрольний етап – координація процесу реалізації проєкту;
- рефлексивно-оцінний етап – аналіз досягнутих результатів, виявлення труднощів, визначення причин відхилень і проведення корекції [26].

Для забезпечення соціального захисту осіб, постраждалих від війни, держава надає не лише грошову допомогу, але й широкий спектр соціальних послуг [45; 57]. Ці послуги варіюються від догляду вдома та сприяння подоланню складних життєвих обставин до комплексної підтримки, що включає психологічну, медико-соціальну та юридичну допомогу [10].

Психосоціальна допомога розглядається як створення умов, що сприяють підвищенню якості життя вразливих груп населення (зокрема, дітей та сімей), а також їхньому подоланню криз, екстремальних подій та складних життєвих обставин [18; 28].

Оскільки війна як екстремальна ситуація впливає на людей по-різному, необхідна різноманітна підтримка. Для досягнення ефективності потрібна багаторівнева система психосоціальної підтримки постраждалих та переміщених осіб [21].

Комплексний підхід та координація/ На сучасному етапі надання соціально-психологічної підтримки внутрішньо переміщеним сім'ям (ВПО) має бути комплексним. Це вимагає міжсекторальної та міжвідомчої взаємодії фахівців різних служб і ретельної координації їхньої діяльності [19].

Діти ВПО особливо потребують соціально-педагогічної та психологічної підтримки для відновлення їхнього психічного здоров'я та соціального благополуччя [22; 43].

Така підтримка допомагає їм адекватно реагувати на воєнні дії та успішно адаптуватися до нових, змінених умов життя.

Фахівці соціальної роботи відіграють ключову роль, координуючи діяльність у роботі з сім'ями ВПО та співпрацюючи з відповідними закладами й організаціями для забезпечення всебічної допомоги, зокрема й дітям.

Актуальні напрямки удосконалення діяльності фахівців соціальної роботи задля підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб :

- впровадження інклюзивних просторів і освітніх програм, що забезпечують дитині з ВПО можливість повноцінно включитися в освітній процес;
- розвиток програм психологічної підтримки та арт-терапії для дітей і їхніх сімей;
- сприяння міжкультурній і міжрегіональній адаптації, залучення дітей до активностей приймаючої громади;
- підвищення компетентності педагогів та соціальних працівників у роботі з дітьми ВПО (травма-орієнтовані підходи, дружня до дитини комунікація);
- цифровізація та дистанційні форми підтримки, що особливо актуально у випадках частих переселень і нестабільності.

Висновки до розділу 1

Отже, внутрішньо переміщені особи є специфічною соціальною групою, яка потребує цілеспрямованої підтримки з боку держави та суспільства. Їх становище характеризується соціальною вразливістю, психологічними труднощами, потребою у відновленні життєвих ресурсів і формуванні нової системи соціальних зв'язків. Вивчення особливостей цієї категорії населення є основою для розробки ефективних технологій соціальної роботи, спрямованих на інтеграцію ВПО у приймаюче середовище. діти з внутрішньо переміщених

сім'ей мають широкий спектр потреб, задоволення яких вимагає комплексного міждисциплінарного підходу.

Основні зусилля соціальних працівників, педагогів і психологів мають бути спрямовані на створення безпечного середовища, надання психосоціальної підтримки, забезпечення доступу до освіти та розвиток соціальних навичок. Вирішення зазначених проблем є передумовою ефективної соціальної реабілітації та інтеграції дітей у нове середовище.

Законодавча база України у сфері захисту прав внутрішньо переміщених осіб є розгалуженою і динамічною. Вона поєднує національні норми та міжнародні стандарти, спрямовані на забезпечення соціальної безпеки, рівних прав і можливостей ВПО.

Водночас практична реалізація законодавчих положень потребує вдосконалення – насамперед, у частині ефективного механізму надання допомоги, забезпечення житлом, доступу до освіти й праці, а також системної взаємодії між державними структурами, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями.

Враховуючи великий обсяг переміщених осіб в Україні та особливо дітей у цих сім'ях, соціально-педагогічна підтримка стає одним із ключових компонентів системи соціальної роботи. Її актуалізація обумовлена не лише самою присутністю дітей ВПО, але й високими вимогами до адаптації, розвитку і соціалізації в умовах зміненого середовища. Сформована система соціально-педагогічної роботи має враховувати сучасні виклики, бути гнучкою, міжсекторною і орієнтованою на розвиток ресурсів дитини та її сім'ї.

РОЗДІЛ 2.

СТАН АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ ДО ЗМІНЕНИХ УМОВ ПРОЖИВАННЯ

2.1 Організація та методика дослідження

Адаптація дітей із внутрішньо переміщених сімей є складним і тривалим процесом, який охоплює психологічний, соціальний, емоційний та освітній аспекти їхнього життя. Вимушене переміщення, втрата домівки, соціального оточення, звичних умов навчання та відпочинку суттєво впливають на розвиток дитини, її поведінкові реакції, самооцінку й відчуття безпеки.

Дослідження показують, що значна частина дітей-переселенців переживає стрес, тривожність, почуття невизначеності та соціальної ізоляції. В умовах воєнного часу ці емоційні переживання часто поглиблюються через досвід втрати, розлуку з близькими, а також труднощі інтеграції у нові шкільні та соціальні колективи.

Важливими чинниками, які впливають на успішність адаптації дітей із внутрішньо переміщених сімей, є:

- вік дитини (молодші діти швидше пристосовуються до нових умов, тоді як підлітки частіше демонструють ознаки протесту, замкненості або дезадаптації);
- соціально-психологічний клімат у приймаючому середовищі (наявність підтримки з боку педагогів, однолітків, громади);
- рівень сімейної підтримки та стійкість батьків до стресу;
- доступ до освітніх і дозвіллевих ресурсів, участь у спільних заходах із місцевими дітьми.

Дослідження проводилося на базі ліцею імені В'ячеслава Чорновола Івано-Франківської міської ради, у якому навчаються діти із сімей внутрішньо переміщених осіб. У вибірку було включено 59 дітей віком від 7 до 16 років.

Дослідно-експериментальна робота набула комплексного характеру та здійснювалася у кілька етапів, на кожному з яких вирішувалися конкретні завдання і застосовувалися відповідні форми, методи та прийоми дослідження.

Перший етап – *теоретико-аналітичний*. На цьому етапі було здійснено постановку проблеми, визначено мету, об'єкт, предмет і завдання дослідження, проаналізовано наукові джерела з питань соціально-психологічної адаптації дітей із внутрішньо переміщених сімей. Вивчався стан проблеми у соціологічній, педагогічній і психологічній науках, теоретичні джерела, здійснювався аналіз нормативно-правових документів і досвіду соціально-педагогічної підтримки ВПО; здійснювалося визначення мети, завдань, критеріїв та показників адаптації.

Другий етап – *організаційний*. На цьому етапі підбиралися матеріали для проведення експериментального дослідження, визначалися база дослідження, контингент респондентів, інструментарій (анкети, тести, опитувальники).

Третій етап – *етап реалізації експериментального дослідження*. Під час цього етапу проводилося емпіричне дослідження із застосуванням емпіричних методів дослідження, спрямованих на вивчення особливостей адаптації дітей до змінених умов проживання. Зокрема, використовувалися: спостереження за поведінкою дітей в освітньому середовищі; бесіди, інтерв'ю та опитування; тестування; методики, спрямовані на виявлення рівня соціальної адаптованості.

Четвертий етап – *підсумково-аналітичний*. На цьому етапі здійснювалася обробка, аналіз та узагальнення результатів дослідження, визначалися рівні адаптації, формулювалися висновки та рекомендації щодо вдосконалення соціально-педагогічної підтримки дітей із внутрішньо переміщених сімей.

Мета емпіричного дослідження - з'ясувати особливості адаптації дітей із внутрішньо переміщених сімей до нових умов, виявити рівень їхньої соціальної інтеграції, емоційного стану, міжособистісних взаємин і потреб у підтримці.

У процесі дослідження ставилися такі *завдання*:

1. Виявити потреби і проблеми дітей із внутрішньо переміщених сімей для визначення внутрішніх і зовнішніх ресурсів їх задоволення.

2. Дослідити вплив травмівних ситуацій на психічний стан і емоційно-почуттєву сферу дітей.

3. Виявити особливості стратегій поведінки у складних життєвих обставинах.

4. Оцінити рівень соціально-психологічної адаптації дітей до змінених умов проживання.

У ході дослідження застосовано комплекс методів: *теоретичні* методи: аналіз, узагальнення, систематизація наукових джерел із проблеми адаптації дітей у кризових ситуаціях, дослідження нормативно-правових актів щодо захисту прав ВПО; *емпіричні*: спостереження у навчальному середовищі — для аналізу поведінкових проявів, участі у колективних видах діяльності, взаємодії з педагогами та однолітками; бесіди з дітьми, педагогами, соціальними педагогами — для отримання експертної оцінки процесу адаптації дітей переселенців; анкетування дітей — для з'ясування емоційного стану, ставлення до школи, нових друзів, відчуття безпеки, рівня задоволеності умовами проживання; опитування батьків — для виявлення їхньої оцінки потреби проблем, адаптаційних труднощів дитини, впливу сімейних обставин, умов життєдіяльності; методики діагностики.

Було використано такі діагностичні методики:

1. Опитувальник для виявлення потреб і проблем дітей із внутрішньо переміщених сімей;

2. Методика оцінювання впливу травмівної події;

3. Анкета для вчителів щодо визначення ефективних форм соціально-педагогічної підтримки;

4. Методика «Соціально-психологічна адаптованість» К. Роджерса і Р. Даймонда — для визначення рівня адаптації дитини в соціальному середовищі;

5. Методика копінг-стратегій Р. Лазаруса — для дослідження способів подолання стресових ситуацій [31].

Етапи проведення емпіричного дослідження:

1. Перший етап – виявлення потреб і проблем дітей і їхніх сімей.
2. Другий етап – дослідження впливу травмівних подій на емоційно-особистісну сферу дітей.
3. Третій етап – вивчення стану соціально-психологічної адаптації та визначення ефективних форм підтримки.

На першому етапі емпіричного дослідження ми виявляли потреби і проблем дітей із внутрішньо переміщених сімей (див. Додаток А).

На другому етапі емпіричного дослідження ми використовували анкету для батьків, розроблену з метою оцінювання травматичних переживань дітей (див. Додаток Б), яка дає змогу визначити рівень вияву ознак чи симптомів посттравматичних стресових розладів. Насамперед, батькам давалися завдання виявити тип психологічної травми, яку раніше могла відчути дитина. Перша таблиця анкети мала запитання, що виявляють характерну поведінку дитини після пережитої травмівної ситуації. Якщо батьки вважають, що дитина не зазнавала травм після пережитих травмівних подій, застосовується друга таблиця, яка містить 30 запитань, які спрямовані на оцінювання проявів поведінки дитини.

Надаючи відповіді на отримані запитання, респонденти повинні зробити вибір одного із запропонованих варіантів:

- «ні» – якщо твердження не стосується поведінкових проявів дитини;
- «швидше так» – якщо респондент сумнівається;
- «так» – якщо опис повністю відповідає проявам поведінки дитини, які спостерігалися.

Друга таблиця містить 30 запитань, які об'єднані за такими шкалами: А – швидке реагування; В – нав'язливе відтворення; С – уникання; D – збудливість; F – порушене функціонування.

Після заповнення респондентами анкети обраховуються бали за кожним із критеріїв:

- А (швидке реагування) - запитання від 1 до 5 із таблиці 1;

- В (нав'язливе відтворення) - запитання 1, 3, 12, 19, 22, 23, 25 із таблиці 2;
- С (уникнення) — запитання 4, 5, 7, 9, 14, 16, 18, 20, 21, 26, 27, 28, 30 із таблиці 2;
- D (збудливість) — запитання 2, 6, 8, 13, 17, 29 із таблиці 2;
- F (порушене функціонування) - запитання 10, 11, 15, 24 із таблиці 2.

Підраховується загальна сума балів за шкалами В, С, D і F яка визначає інтегральний рівень посттравматичної стресової реакції.

На наступному етапі ми застосовували методики для визначення рівнів адаптованості дітей у соціальному середовищі а також способи їхньої поведінки у стресових ситуаціях.

Опитувальник «Соціально-психологічна адаптованість», К. Роджерса і Р. Даймонда (СПА) (див. Додаток В), спрямований на виявлення рівнів адаптованості особистості. Методика дає змогу визначити рівні емоційної стійкості, соціальної компетентності. Вона складається із тверджень, які відображають думки, емоції та стилі поведінки, які респондент оцінює за відповідністю із власним досвідом.

Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда містить такі критерії та показники оцінювання адаптації:

- емоційно-поведінковий – дає змогу виявити такі прояви поведінки: емоційну стабільність, тривожність, вияв позитивного ставлення до себе й оточуючих людей;
 - соціальний – прояви спілкування, інтеграція у колектив, включеність у спільну діяльність;
 - психологічний – рівень самоприйняття, самооцінки, внутрішньої гармонії;
 - освітній – успішність, ставлення до навчання, рівень мотивації.
- Обраний варіант респондент позначає у бланку відповідно до номера твердження. Оцінка здійснюється за семибальною шкалою.

6 – «це точно про мене»;

- 5 – «це мене стосується»;
- 4 – «це мене стосується, але я не впевнений»;
- 3 – «вагаюся віднести це до себе»;
- 2 – «сумніваюся, що це про мене»;
- 1 – «це мене майже не стосується»;
- 0 – «це мене зовсім не стосується».

Підраховується загальна кількість балів за всіма шкалами. Виділяються три рівні адаптації дітей: високий, середній і низький.

Тест-опитувальник стратегій поведінки Р. Лазаруса і С. Фолкмана (Додаток Г) діє змогу виявити копінг-стратегії – способи подолання труднощів і проблем у навчанні, міжособистісних відносинах, праці. Він складається з 50 тверджень, які характеризують стилі реагування особистості у складних обставинах і містить такі шкали: уникнення, дистанціювання, конфронтація, пошук соціальної підтримки, вирішення проблем, самоконтроль, позитивна переоцінка, прийняття відповідальності. Результати опитування дають можливість виявити частоту а також застосування особистістю кожної із зазначених копінг-стратегій.

Шкала, яка застосовується для оцінки впливу травматичної ситуації містить твердження, які описують різні прояви проживань стресових подій. Респонденту пропонують оцінити міру своїх переживань, обравши при відповіді відповідну цифру, яка характеризує рівень. Після відповідей проводиться обчислення за такими субшкалами:

- «Уникнення» — пункти 5, 7, 8, 11, 12, 13, 17, 22;
- «Вторгнення» — пункти 1, 2, 3, 6, 9, 16, 20;
- «Фізіологічна збудливість» — пункти 4, 10, 14, 15, 18, 19, 21.

Піраховується сума балів за цими всіма субшкалами, що визначає рівень вираженості певної стресової реакції особистості. Під час інтерпретації результатів опитування оцінюють реакції за загальною кількістю балів: менше 20 балів - низький рівень реакції на стрес;

до 50 балів - помірний рівень; понад 50 балів - виражена стресова реакція [?, с. 110].

Отримані емпіричні дані дослідження підлягали кількісному та якісному аналізу. Результати узагальнювалися у відсотковому співвідношенні, що давало змогу відображати їх у таблицях і рисунках.

Етичні засади дослідження. Дослідження проводилося із дотриманням принципів добровільності, анонімності, конфіденційності й гуманного ставлення до учасників. Перед початком діагностики було отримано усну згоду батьків чи законних представників дітей.

2.2. Результати дослідження

Результати дослідження засвідчили, що адаптація дітей із внутрішньо переміщених сімей до нових умов проживання має неоднорідні характеристики і залежить від багатьох чинників: віку дитини, рівня сімейної підтримки, умов соціального середовища та залежить від наявності соціально-педагогічної підтримки.

З метою вивчення особливостей адаптації дітей із внутрішньо переміщених сімей нами було проведено емпіричне дослідження в ліцеї імені В'ячеслава Чорновола, у якому взяли участь 59 дітей із таких сімей віком від 6 до 16 років: 1-4 класи - 23 учні; 5-9 класи - 33 учні; 10-11 класи – 3 учнів.

Найбільше дітей із внутрішньо переміщених сімей із Донецької області - 14 учнів, Запорізької області – 10 учнів, з Харківської – 9 учнів, Херсонської – 8 учнів, Луганської - 7 учнів, Дніпропетровської – 3 учні, Миколаївської – 2 учні, Сумської – 1 учень, Кривого Рогу - 2 учні, м. Києва – 2 учні, м. Магадан - 1 учень (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Кількість дітей із внутрішньо переміщених сімей за регіонами

Регіон	Кількість учнів	Частка (%)
Донецька обл.	14	23.73%
Запорізька обл.	10	16.95%
Харківська обл.	9	15.25%
Херсонська обл.	8	13.56%
Луганська обл.	7	11.86%
Дніпропетровська обл.	3	5.08%
Миколаївська обл.	2	3.39%
Кривий Ріг	2	3.39%
м. Київ	2	3.39%
Сумська обл.	1	1.69%
м. Магадан	1	1.69%
УСЬОГО	59	100%

Кількість та процентне співвідношення дітей із внутрішньо переміщених сімей за регіонами відобразимо у діаграмі (рис. 2.1)

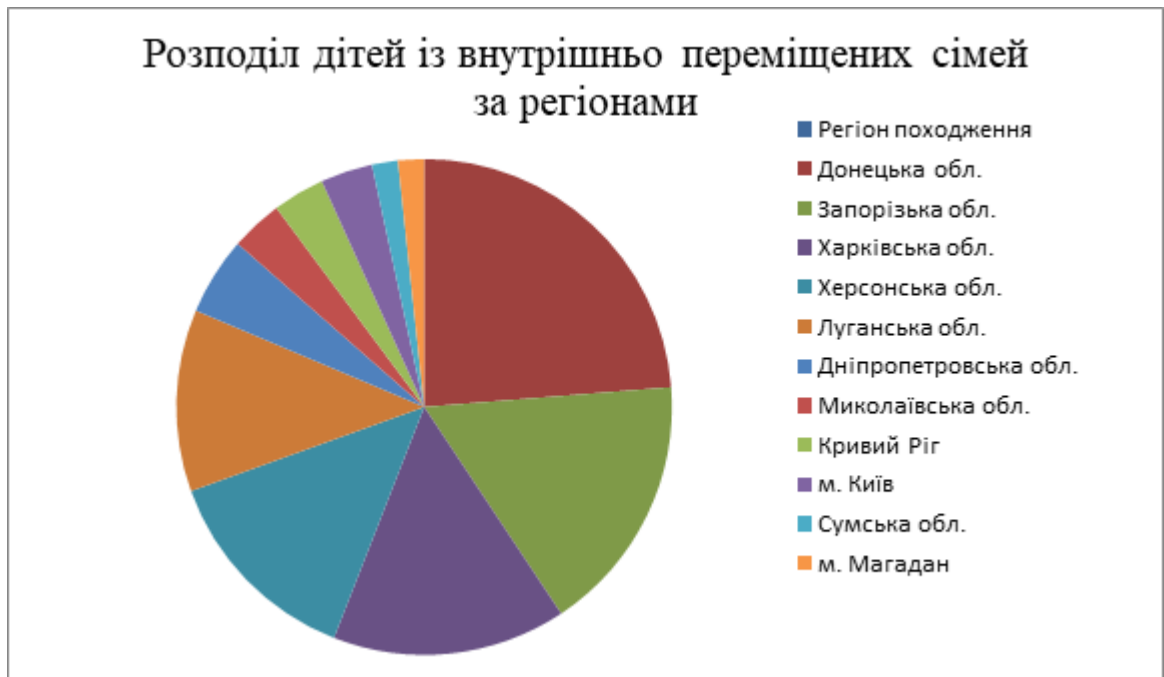

Рис. 2.1 Кількість дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб за регіонами

Для простеження вікового складу дітей із внутрішньо переміщених сімей розподілимо їх за віковими групами: молодшого шкільного віку, середнього шкільного віку, старшого шкільного віку (табл. 2.2)

Таблиця 2.2

Розподіл дітей із внутрішньо переміщених сімей за віковими групами

Вікова група (класи)	Кількість осіб	Відсоток (%)
Молодший шкільний вік (1-4 класи)	23	38,98%
Середній шкільний вік (5-9 класи)	33	55,93%
Старший шкільний вік (10-11 класи)	3	5,08%
Усього	59	100,00%

Розподіл дітей із внутрішньо переміщених сімей за віковими групами наочно відобразимо на діаграмах (рис.2.2)

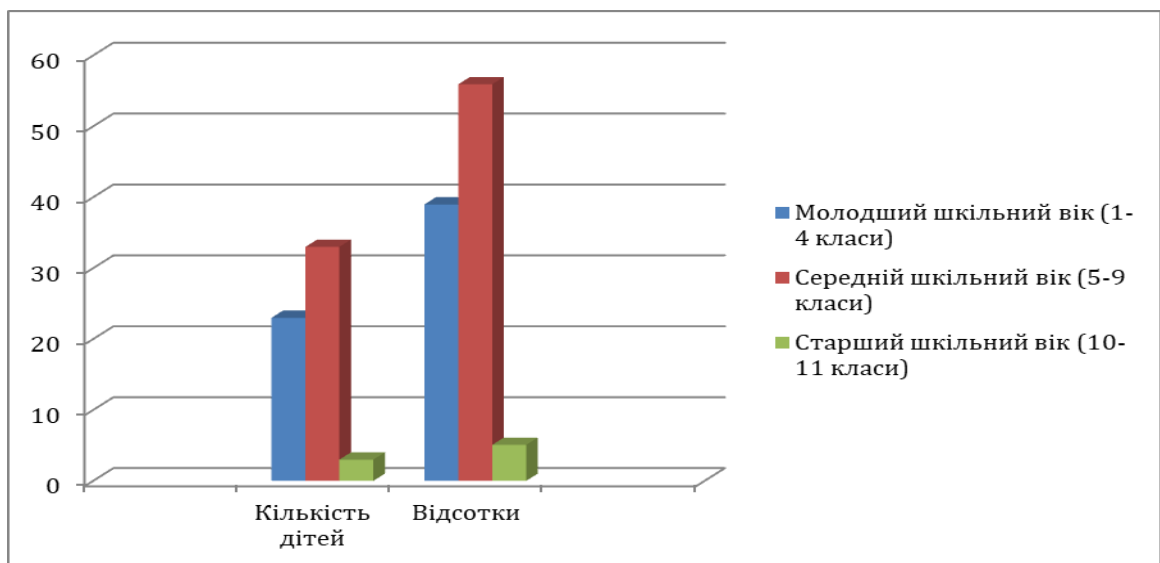

Рис. 2.2 Розподіл дітей із внутрішньо переміщених сімей за віковими групами

Для визначення рівнів соціально-психологічної адаптації дітей, наявності у них потреб і труднощів, а також ефективності здійснених форм соціально-педагогічної підтримки дітей, нами було використано комплекс методик:

- оцінка потреб дітей із внутрішньо переміщених сімей;
- анкета для батьків для оцінки травматичних переживань їхніх дітей;
- анкета для вчителів для вияву ефективних форм їхньої підтримки;
- методика «Соціально-психологічна адаптованість» К. Роджерса, Р. Даймонда;
- опитувальник копінг-стратегій Р. Лазаруса і С. Фолкмана.

Результати дослідження для оцінки потреб і труднощів дітей здійснювалося через опитування, яке засвідчило, що серед основних проблем, з якими стикаються діти із внутрішньо переміщених сімей, переважають матеріальні труднощі (67,8%), емоційна напруженість (62,7%), проблеми у спілкуванні (50,8%) та труднощі у навчанні (44,1%) (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Основні потреби та труднощі дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб

Категорія проблем	Кількість дітей (n = 59)	Відсоток (%)
Матеріальні труднощі	40	67,8%
Емоційна напруженість	37	62,7%
Проблеми у спілкуванні	30	50,8%
Труднощі у навчанні	26	44,1%

Основні потреби та труднощі дітей внутрішньо переміщених сімей відобразимо для наочності у вигляді діаграми (рис. 2.3).

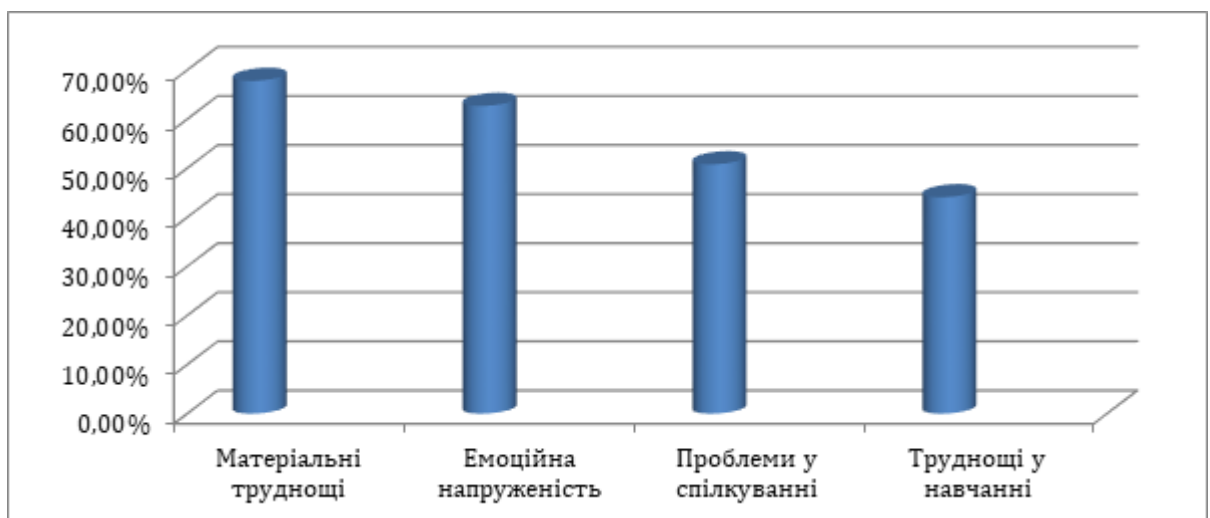

Рис.2.3 Основні потреби та труднощі дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб

Враховуючи те, що труднощі залежали від віку дітей, умов проживання, рівня підтримки зі сторони дорослих, щоб простежити вікові відмінності, розподілимо їх за віковими групами: дітей молодшого шкільного віку (1-4 кл.), середнього шкільного віку (5-9 класи), старшого шкільного віку - 10-11 класи (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Основні потреби та труднощі дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб

(за віковими групами)

Труднощі	1–4 класи (23 дітей)	5–9 класи (33 дітей)	10–11 класи (3)
Матеріальні труднощі	43,48% (10)	51,52% (17)	66,67% (2)
Емоційна напруженість	52,17% (12)	66,67% (22)	66,67% (2)
Проблеми у спілкуванні	69,57% (16)	63,64% (21)	33,33% (1)
Труднощі у навчанні	60,87% (14)	45, 4% (15)	33,33% (1)

Відобразимо потреби і труднощі дітей у вигляді діаграми (Рис. 2.4).

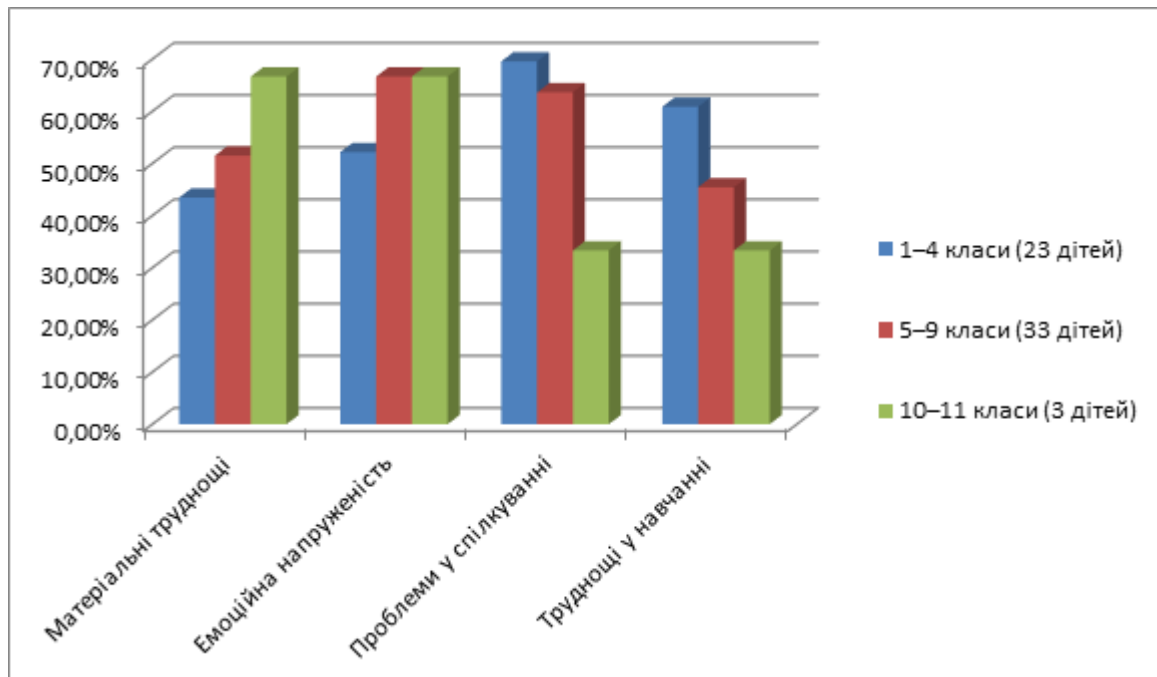

Рис. 2.4 Основні потреби та труднощі дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб

Порівняльний аналіз проблем і труднощів дітей різних вікових груп свідчить, що у молодшому шкільному віці діти відзначають переважно труднощі у навчанні та проблеми у спілкуванні, у середньому шкільному віці – емоційну напруженість та проблеми спілкування, у старшому віці - матеріальні труднощі та емоційну напруженість. Це свідчить про те, що у молодшому шкільному віці дітям важко пристосуватися до спілкування з однолітками та важко дається навчання, у середньому шкільному віці – діти відмічають труднощі спілкування та значне навантаження на емоційну сферу, можливо, позначаються і труднощі підліткового віку, що негативно впливає на процес соціалізації та навчальної мотивації, у старшому шкільному віці основна увага спрямована на матеріальні труднощі.

Ці проблеми засвідчують необхідність комплексної підтримки не лише дітей, а і їхніх сімей, зокрема в матеріальному становищі, освітньому та емоційному аспектах.

За допомогою опитування а також спостереження за дітьми ми виявляли психологічний стан дітей. За шкалою оцінювання впливу життєвих травматичних подій виявлено:

- 23,73% дітей часто переживають нав'язливі емоції, спогади про окупацію чи втрату дому;
- 38,98% дітей уникають згадувати травматичні події;
- 61,01% - демонструють підвищену емоційну збудливість.

Це свідчить про потребу у системній психологічній допомозі.

Рівень соціально-психологічної адаптації.

На основі спостережень, анкет та результатів методики К. Роджерса та Р. Даймонда у таблиці було розподілено дітей за трьома рівнями адаптації: високий, середній та низький. (табл.2.5).

Таблиця 2.5

Рівні адаптації дітей із внутрішньо переміщених сімей

Рівень адаптації	Кількість дітей	Кількість учнів (59) Відсоток	Характеристика адаптації
Високий	1	1, 69%	Емоційно стабільні, активно взаємодіють з однолітками, беруть участь у навчальній та позашкільній діяльності, позитивно ставляться до нових умов.
Середній	35	59, 32%	Загалом адаптовані, але періодично відчують тривогу, сум за попереднім місцем проживання; потребують підтримки у формуванні колективних контактів.
Низький	23	38,98%	Демонструють емоційні та поведінкові труднощі: замкнутість, тривожність, конфліктність; відчують соціальну ізоляцію; потребують інтенсивного психологічного та соціально-педагогічного супроводу.

Отримані результати засвідчили, що процес адаптації дітей із внутрішньо переміщених сімей має неоднорідний характер.

Високий рівень адаптації (1,69%) спостерігається у дітей, які отримують активну підтримку з боку родини та педагогів, беруть участь у житті закладу освіти, активно спілкуються з однолітками. Таким дітям характерні: емоційна стабільність, адекватна самооцінка, готовність до співпраці.

Середній рівень адаптації (59,32 %) мають діти, які загалом пристосувалися до нових умов, але періодично відчують труднощі у комунікації, невпевненість у собі, ностальгію за попереднім місцем проживання.

Низький рівень адаптації (38,98 %) виявлено у дітей, що переживають емоційне виснаження, відчуття відчуженості, труднощі у встановленні контактів з однолітками та педагогами. Частина з них демонструє підвищену тривожність, агресивність або замкненість. Наведемо результати дослідження адаптованості дітей за віковими групами, що відображено в табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Рівні адаптації дітей із внутрішньо переміщених сімей за віковими групами

Вікова група	Рівень адаптації	Кількість дітей	% від групи	Характеристика
Молодший шкільний вік (1–4 класи)	Високий	0	0%	Емоційно стабільні, активно взаємодіють з однолітками.
	Середній	12	52,17%	Загалом адаптовані, інколи відчувають тривогу.
	Низький	11	47,83%	Мають емоційні труднощі, потребують супроводу.
Середній шкільний вік (5–9 класи)	Високий	0	0%	Емоційно врівноважені, включені в навчальну діяльність.
	Середній	21	63,64%	Періодично відчують напруження, потребують підтримки.
	Низький	12	36,36%	Демонструють тривожність, соціальну дистанцію.
Старший шкільний вік (10–11 класи)	Високий	1	33,33%	Активні, відкриті до взаємодії, конструктивні.
	Середній	2	66,67%	Потребують періодичної соціально-педагогічної підтримки.
	Низький	0	0%	Відсутні випадки низького рівня адаптації.

Відобразимо результати дослідження в діаграмі (рис.2.5)

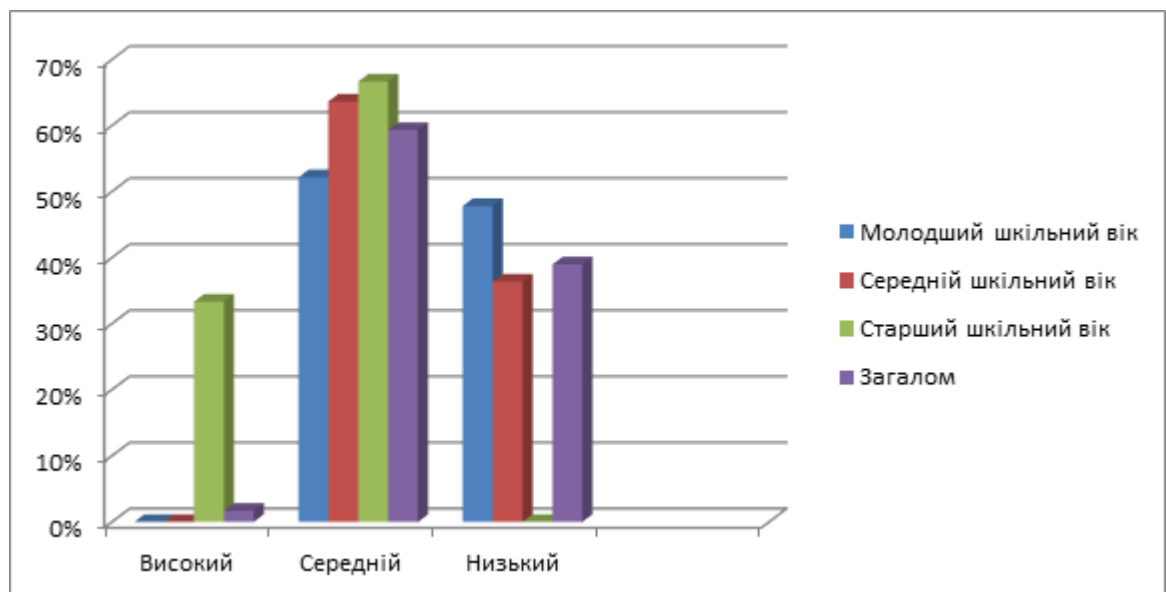

Рис. 2.5 Рівні адаптації дітей із внутрішньо переміщених сімей за віковими групами

Отож, згідно з результатами методики К. Роджерса і Р. Даймонда:

- 38,98% дітей мають ознаки дезадаптації,
- серед них 61,01% відчувають емоційний дискомфорт,
- 38,98% не готові розуміти думки й вчинки інших,
- 16.95% схильні уникати проблем,
- 13.56% не контролюють власні почуття,
- 3, 39% звинувачують себе у подіях,
- 3.39% - підпорядковуються іншим.

Загалом, більшість дітей демонструють середній рівень адаптованості, що свідчить про часткове пристосування до нових соціальних і навчальних умов (Рис. 2.6).

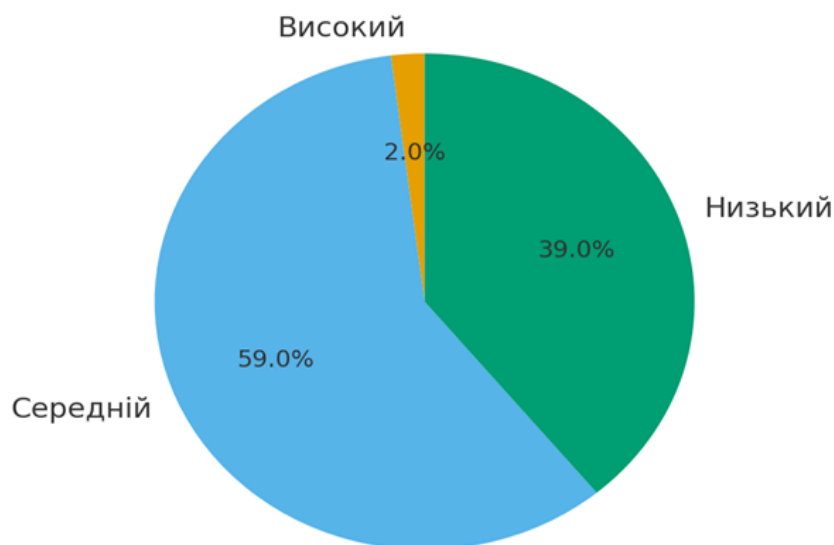

Рис.2.6 Рівні адаптації дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб

Отож, 1,69% дітей мають високий рівень адаптації, 59, 32% - середній та 38,98% — низький.

Серед основних проблем, які ускладнюють адаптацію, визначено:

- емоційну напруженість через пережиті події війни й полишення домовки;
- соціальна ізоляція та відсутність стабільних друзів;
- матеріальні труднощі сім'ї;

- недостатня чутливість навколишніх до їхніх потреб;
- недостатній доступ до оздоровчих програм.

Вікова диференціація адаптації. Найчастіше підлітки (13–16 років) демонструють ознаки дезадаптації, відчуття відчуженості та зниження мотивації до навчання.

Отже, отримані результати дослідження засвідчують, що адаптація дітей залежать від соціально-педагогічної підтримки з боку дорослих, громади й фахівців соціальної сфери. Ефективними чинниками адаптації діти називали: індивідуальний супровід; створення дружнього середовища в оточенні; участь у тренінгах з комунікації й емоційної регуляції; активне залучення до дозвіллевих заходів.

Застосувавши батьківську анкету для оцінювання травматичних переживань дітей внутрішньо переміщених сімей (Додаток), ми отримали результати анкетування за шкалами, які відображають реакції дітей на пережиті події. Узагальнені результати подано в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Виявлення травматичних переживань дітей

Реагування / Рівень прояву	Високий (%) / (кількість дітей)	Середній (%) / (кількість дітей)	Низький (%) / (кількість дітей)
Швидке реагування	10,16 % (6)	40,58 % (28)	42,37 % (25)
Нав'язливе відтворення	5,08 % (3)	52,54 % (31)	42,37 % (25)
Уникнення	15,25 % (9)	44,07 % (26)	40,68 % (24)
Збудливість	38,98 % (23)	45,76 % (27)	15,25 % (9)
Порушення функціонування	15,25 % (9)	54,24 % (32)	30,51 % (18)

Результати анкетування за шкалами, які відображають реакції дітей на пережиті події відобразимо у вигляді діаграм (рис.2.7)

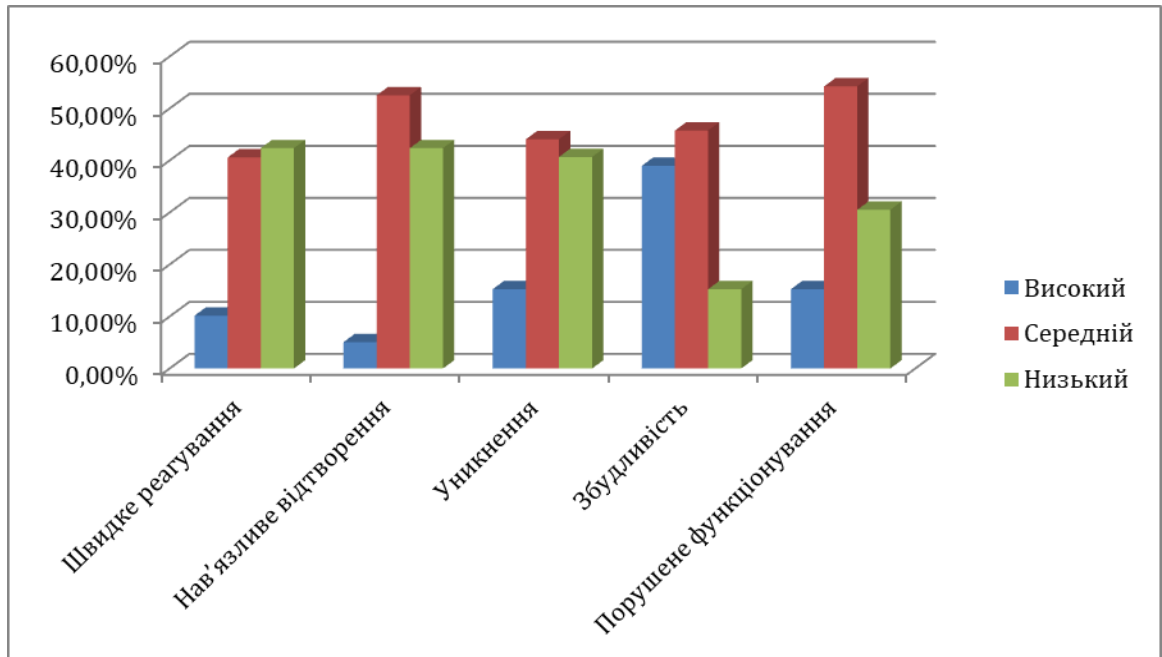

Рис. 2.7. Виявлення травматичних переживань дітей

Отже, в результаті анкетування для оцінювання травматичних переживань дітей внутрішньо переміщених сімей з'ясовано таке:

За шкалою А (швидке реагування) — 10,16 % (6 дітей) мають високий рівень емоційного реагування. Нами з'ясовано, що одна дитина є з сім'ї пораненого військовослужбовця, двоє - проживали тривалий час на окупованій території, а ще двоє пережили втрату домівки.; 40,58 % дітей мають середній рівень реакції і 42,37 % - низький рівень.

За шкалою Б (нав'язливе відтворення) — 5,08 % мають високий рівень, який виявляється у частих спогадах або переживаннях травматичних подій; 52,54% - середній і 42,37 % - низький.

За шкалою С (уникнення) — 15,25 % дітей мають високий рівень прагнення уникати думок, чи осіб, які згадують про травматичну подію.

За шкалою D (збудливість) — 38,98 % дітей мають високий рівень емоційної напруги, дратівливості або порушень сну.

За шкалою F (порушення функціонування) — 15,25% дітей проявляють високий рівень дезадаптації у новому соціальному середовищі.

Оиже, результати дослідження виявили, що значна частина дітей внутрішньо переміщених сімей переживає різні форми травматичних реакцій:

- 10,16 % — швидке емоційне реагування на події;
- 5,08 % — нав'язливі спогади;
- 15,25 % — уникнення травмівних думок;
- 38,98 % — підвищена збудливість;
- 15,25 % — порушення адаптації у соціальному середовищі.

Результати дослідження копінг-стратегій серед дітей внутрішньо переміщених сімей за опитувальником стратегій поведінки (Р. Лазаруса і С. Фолкмана) наведено в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Визначення стилів поведінки дітей із сімей вимушених переселенців у складних життєвих обставинах

Копінг-стратегії (стилі поведінки)	Кількість дітей які обрали стратегії	%
Конфронтація	3	5,08
Дистанціювання	4	6,78
Самоконтроль	5	7,63
Пошук соціальної підтримки	56	94,92
Прийняття відповідальності	10	16,95
Втеча-уникнення	6	10,17
Планування вирішення проблеми	45	76,27
Позитивна переоцінка	7	11,86

Отримані результати продемонстрували, що серед опитаних дітей у стресових і складних життєвих подіях переважають адаптивні копінг-стратегії. Найчастіше вони обирали пошук соціальної підтримки (94,92 %, 56 осіб) а також планування вирішення проблеми (76,27 %, 45 осіб). Ці результати демонструють їх прагнення до подолання труднощів і використання як ресурсу- допомогу оточення.

Менш вираженими є такі стратегії, як прийняття відповідальності (16,95 %, 10 осіб) й позитивна переоцінка (11,86 %, 7 осіб), що може свідчити про обмежене усвідомлення власної ролі у вирішенні життєвих проблем.

Порівняно низькі показники за шкалами самоконтролю (10,17 %, 6 осіб), дистанціювання (6,78 %, 4 особи), конфронтації (5,08 %, 3 особи) та втечі-уникнення (8,47 %, 5 осіб) відображають тенденцію до уникнення конфліктних або надто емоційно насичених ситуацій (Рис. 2.8).

Рис.2.8 Визначення стилів поведінки дітей із сімей вимушених переселенців у складних життєвих обставинах

У цілому, отримані результати засвідчують, що більшість дітей схоляються до конструктивних стратегій поведінки, що деонструє здатність до адаптації та пошуку ресурсів соціальної підтримки в подоланні труднощів.

Загалом результати дослідження засвідчили, що комплексна підтримка сприяє підвищенню емоційної стабільності, впевненості у власних силах і формуванню позитивної соціальної ідентичності дітей із внутрішньо переміщених сімей.

Вагому роль має вплив сімейного середовища. Діти, чий батьки активно підтримують процес адаптації, забезпечують стабільність емоційного стану та ефективну інтеграцію у колектив.

Успішна адаптація спостерігається у дітей, які беруть участь у програмах соціально-педагогічної підтримки (групові тренінги, творчі та спортивні заходи, психологічні консультації).

У групі дітей з низьким рівнем адаптації спостерігаються соціальні й поведінкові прояви дезадаптації: труднощі у взаємодії з ровесниками та вчителями, підвищений рівень тривожності, пасивність або агресивні реакції.

Отримані дані підтверджують, що адаптація дітей із внутрішньо переміщених сімей є процесом комплексним і багаторівневим, який визначається взаємодією емоційних, соціальних, психологічних та освітніх чинників.

Успішна адаптація потребує системної соціально-педагогічної підтримки, із залученням сім'ї, закладу освіти громади, а також індивідуальних підходів до потреб дітей.

Отже, більшість дітей потребують постійної підтримки з боку педагогів, соціальних педагогів та психологів.

Отримані дані підтверджують необхідність цілеспрямованої соціально-педагогічної та психологічної роботи з дітьми внутрішньо переміщених сімей, спрямованої на стабілізацію їхнього психоемоційного стану, полегшення процесу адаптації до нових умов та підвищення рівня їх життєстійкості.

Опитування вчителів (14) та соціального педагога (1) щодо ефективних форм соціально-педагогічної підтримки.

За результатами анкетування виокремимо форми підтримки, які вважаються найбільш ефективними:

- групову роботу (94,92%),
- індивідуальні консультації (47,83%),
- арт-терапію (33,33%),

- роботу з сім'єю (23.73%) (Рис.2.9).

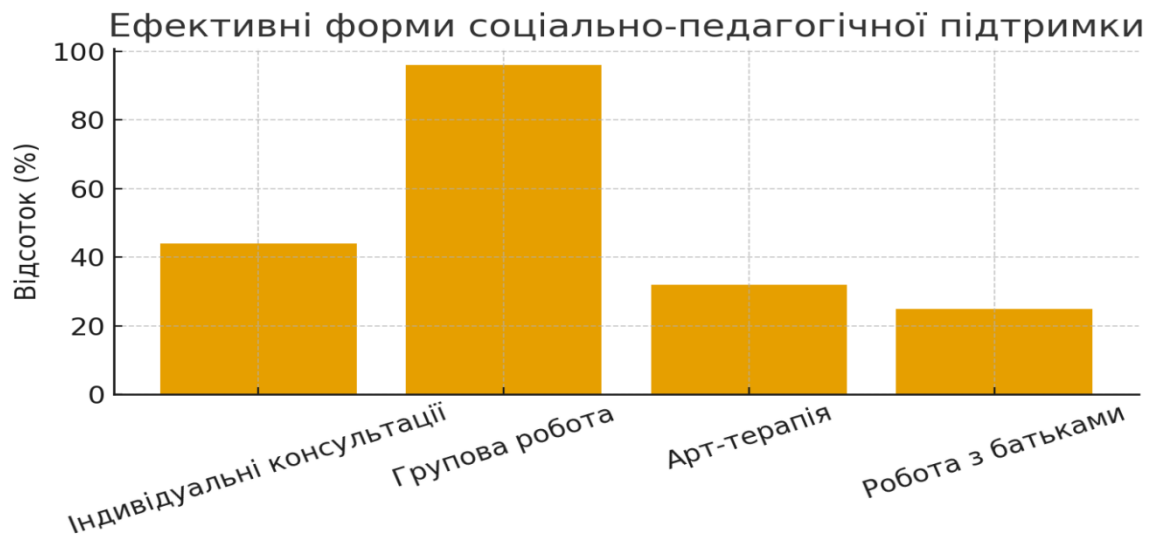

Рис.2.9 Ефективні форми соціально-педагогічної підтримки

Отже, найбільш результативними респонденти вважають групові форми роботи, які створюють середовище емоційного розвантаження, взаємної підтримки та соціальної інтеграції дітей.

Висновки до розділу 2.

Адаптація дітей із внутрішньо переміщених сімей є процесом, який потребує часу та системної допомоги.

Організація дослідження передбачала поетапну роботу, спрямовану на виявлення рівня соціально-психологічної адаптації дітей із внутрішньо переміщених сімей, аналіз факторів, що її зумовлюють, та визначення напрямів ефективної соціально-педагогічної підтримки.

Узагальнення результатів дослідження дає нам змогу зробити висновки, що більшість дітей (72%) демонструють високий та середній рівень адаптації, що свідчить про позитивні тенденції інтеграції у нові умови. Проте значна частина дітей (28%) має низький рівень адаптації і потребує спеціальної

підтримки, включаючи психологічну допомогу та соціально-педагогічні інтервенції.

Найбільш уразливою є група дітей із низьким рівнем адаптації, які потребують психологічної реабілітації та тривалого соціально-педагогічного супроводу.

За результатами досліджень, діти, які отримують системну соціально-педагогічну підтримку, демонструють вищий рівень емоційної стабільності, комунікативної активності та навчальної мотивації. Натомість у дітей, позбавлених такої підтримки, частіше спостерігаються труднощі у взаємодії з ровесниками, зниження успішності, емоційна нестійкість і прояви поведінкових девіацій.

Стан адаптації дітей із внутрішньо переміщених сімей безпосередньо залежить від соціальних умов приймаючого середовища, психологічної підтримки, якості освітнього процесу та рівня інтеграції родини у громаду. Забезпечення гармонійного розвитку таких дітей вимагає не лише задоволення їхніх базових потреб, а й створення можливостей для самореалізації, почуття належності та соціальної безпеки.

Позитивна динаміка адаптації спостерігається у разі залучення дітей до колективних форм діяльності та налагодження довірливих стосунків із педагогами. Роль соціального педагога є визначальною у формуванні сприятливого середовища для інтеграції дітей переселенців у нові умови життя.

Для ефективної підтримки адаптаційних процесів необхідно поєднувати індивідуальні та групові форми роботи, створювати сприятливе емоційне середовище та забезпечувати доступ до ресурсів розвитку.

РОЗДІЛ 3.

УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ІЗ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ

3.1 Просвітницько-профілактична робота з сім'ями внутрішньо переміщених осіб

Сучасні соціально-економічні та політичні умови в Україні, спричинені воєнними діями, призвели до появи значної чисельності внутрішньо переміщених осіб, серед яких - діти, які становлять одну з найбільш уразливих категорій. Зміна місця проживання, втрата звичного соціального оточення, поява нових контактів взаємодії та нових умов освітнього процесу спричиняють емоційні і поведінкові труднощі, появу стресових станів та емоційної вразливості, що є ознаками дезадаптації .

У цьому контексті важливо створити умови ефективної соціально-педагогічної підтримки, що сприятимуть соціальній інтеграції і психологічному відновленню дітей із внутрішньо переміщених сімей.

Соціально-педагогічна практика свідчить, що успішна адаптація дітей із сімей переселенців можлива лише за умови комплексної взаємодії закладів освіти, соціальних служб, психологічних служб і громадських організацій [1, с. 234].

Основними напрямками такої роботи є:

- надання допомоги та створення умов для безпечного освітнього середовища;
- створення груп підтримки й інтегрованих заходів;
- залучення дітей до творчості та волонтерства;
- проведення тренінгів з розвитку емоційної стійкості та навичок спілкування;
- реалізацію програм соціальної адаптації у громадах [4, с. 64].

Війна як надзвичайна ситуація по-різному впливає на кожну людину, тому виникає потреба в різноманітних видах підтримки. Для ефективного надання психосоціальної допомоги необхідна багаторівнева система підтримки постраждалих і внутрішньо переміщених осіб, яка передбачає міжвідомчу взаємодію та координацію дій фахівців різних служб [54, с. 36].

В сучасних умовах соціально-педагогічна підтримка внутрішньо переміщених сімей має бути комплексною й планувати взаємодію освітніх, медичних, соціальних і правових інституцій. Така співпраця забезпечує узгодженість дій різних фахівців і ефективне відновлення соціального функціонування постраждалих осіб.

Особливої уваги потребують діти внутрішньо переміщених осіб, для яких важливими є відновлення психічного здоров'я, стабілізація емоційного стану, соціальна адаптація до нових умов життя і формування адекватного ставлення до подій воєнного часу.

Фахівці соціальної роботи мають здійснювати координацію діяльності з внутрішньо переміщеними сім'ями, взаємодіючи із закладами освіти, органами влади, громадськими й волонтерськими організаціями для забезпечення комплексної підтримки, зокрема, дітей із таких сімей.

Просвітницько-профілактична діяльність соціального педагога є одним із провідних напрямів підтримки сімей внутрішньо переміщених осіб. Вона забезпечує формування у дітей та їх батьків компетентностей для подолання життєвих труднощів, запобігання кризовим ситуаціям і сприяння їм у соціальній адаптації.

Основними завданнями просвітницько-профілактичної роботи є:

- підвищення рівня обізнаності батьків щодо особливостей психічного стану дітей, які пережили травмуючі події;
- формування навичок ненасильницької комунікації, конструктивного розв'язання конфліктів;

- попередження емоційного вигорання у батьків і педагогів, які працюють із внутрішньо переміщеними дітьми;
- інформування сімей щодо їхніх соціальних прав, можливості отримання державної, муніципальної або благодійної допомоги;
- створення безпечного, дружнього середовища для учнів у закладах освіти [39, с. 83].

Ефективними формами просвітницької роботи є:

- сімейні зустрічі, тренінги, консультації, присвячені розвитку емоційної компетентності;
- психолого-педагогічні семінари для педагогів щодо специфіки взаємодії з дітьми, які зазнали травматичного впливу;
- інформаційно-просвітницькі кампанії (буклети, відеоролики, виставки);
- профілактичні заходи серед дітей — уроки миру, толерантності, доброти, спрямовані на формування позитивних міжособистісних відносин.

Просвітницько-профілактична робота має ґрунтуватися на принципах гуманізму, партнерства, недискримінації, конфіденційності та орієнтації на потреби дитини.

3.2 Консультативна допомога дітям із сімей переселенців

Одним із важливих напрямів соціально-педагогічної підтримки є індивідуальна й групова консультативна допомога, яка спрямована на подолання труднощів адаптації, нормалізацію емоційного стану та розвиток особистісних ресурсів дітей.

Термін «консультування» походить від латинського «consultatio», що трактується як «порада» [28, с. 188].

У найширшому сенсі, консультування — це кваліфікована порада або рекомендації фахівця з будь-якого питання.

У контексті соціально-педагогічної діяльності, науковці визначають консультування як надання компетентних рекомендацій особам із соціальними проблемами задля оптимізації їхнього соціального функціонування та забезпечення успішної адаптації й соціалізації.

Соціально-педагогічне консультування, за трактуванням Л. Завацької, є формою соціальної допомоги. Вона включає інформаційний вплив на особу чи невелику групу з ціллю їхньої соціалізації, покращення соціальних функцій і спілкування [15, с. 123].

Соціально-педагогічне консультування спрямоване на розв'язання проблем клієнта через активацію його особистісних і використання зовнішніх ресурсів.

Процес консультування зазвичай включає такі стадії:

- формулювання запиту (визначення проблеми).
- діагностику причин виникнення проблеми.
- пошук і застосування оптимальних шляхів її подолання [15, с. 123].

Основне завдання фахівця під час консультування — допомогти людині знайти вирішення її проблеми й подолати складну життєву ситуацію.

Л. Завацька виокремлює види соціально-педагогічного консультування:

- інформаційне: розгляд з клієнтом інформації про можливі шляхи розв'язання проблеми.
- психотерапевтичне: застосування методів і методик терапії для виходу із соціальних труднощів.
- педагогічне: виховний вплив на дітей.
- організаційне: координація роботи різних фахівців й служб для надання комплексної ефективної підтримки [15, с. 184].

Сімейне консультування є однією з форм надання кваліфікованої підтримки, яке трактується як процес цілеспрямованих змін сімейної ситуації на краще через спільну роботу фахівця та членів самої сім'ї [28, с. 188].

Консультування дітей із внутрішньо переміщених сімей має включати:

- емоційно-психологічну підтримку – на початку адаптації до зміненого середовища;
- формування навичок самопанування і саморегуляції, подолання невпевненості, тривоги, агресії;
- підтримку у соціальній інтеграції і встановленні нових контактів у середовищі;
- створення умов для саморозкриття і самовираження через бесіди, творчі справи, ігрові ситуації [54, с. 68].

Консультативна допомога реалізується через:

- індивідуальні бесіди з дітьми та батьками для зниження рівня тривожності, емоційної напруженості, підвищення самооцінки;
- групові тренінги для розвитку комунікативних умінь, навичок взаємодії, довіри й підтримки;
- консультування вчителів, які працюють із дітьми-переселенцями з ціллю формування стратегії їх толерантного супроводу [54, с. 69].

Результативність консультативної роботи залежить від створення атмосфери довіри, емоційного прийняття і безпеки, а також залучення до процесу всіх учасників освітнього простору - педагогів, батьків, психологічної служби, соціальних працівників.

Важливим напрямом роботи є партнерська взаємодія з сім'єю, яка є основним середовищем відновлення відчуття стабільності, безпеки, турботи й любові, що забезпечує успішну соціалізацію дитини.

Консультування сім'ї може охоплювати різноманітний спектр питань, включаючи:

- життєзабезпечення: допомога в отриманні пільг, матеріальна підтримка, сприяння працевлаштуванню тощо;
- побут: планування і організація розпорядку дня, дозвілля, формування навичок гігієни;
- фізичне здоров'я: спрямування на діагностику, організація профілактики захворювань та належного відпочинку;

- духовно-моральні аспекти: робота над традиціями сім'ї та системою ціннісних орієнтацій ;
- виховання: вплив на причини дезадаптації, подолання відхилень у розвитку та поведінці дітей, підвищення педагогічної культури батьків;.
- взаємодія та комунікація в середовищі сім'ї: розвиток соціальних контактів, попередження конфліктів та гармонізація міжособистісних взаємин [51, с.36] .

Етапи консультування. Аналіз наукових джерел дає змогу виокремити такі основні етапи процеси консультування:

1. Встановлення контакту: створення довірливої атмосфери та взаєморозуміння.
2. Збір інформації: з'ясування сутності проблеми та контексту.
3. Визначення цілей консультування: обговорення, аналіз та узгодження бажаного кінцевого результату.
4. Укладання контракту: забезпечення формалізації домовленостей щодо співпраці.
5. Розроблення рішень: генерування, аналіз й обговорення альтернативних шляхів розв'язання проблеми.
6. Узагальнення: підбиття підсумків консультування і загальних його результатів[15].

Особливості діяльності з дітьми та їхніми батьками, які зазнали травм. Консультуючи батьків чиї діти пережили травматичні події, фахівці мають наголошувати на важливості відкритого їх обговорення. Інформацію про це потрібно подавати поступово, дозовано, з урахуванням віку й рівня розуміння дитини. Така відкрита взаємодія дорослих з дітьми сприяє зниженню у них тривожності та формує довіру.

Основним фактором подолання негативних наслідків травматичного стресу - це підтримка, яку дитина отримує від батьків та інших значущих для неї дорослих.

Через підтримку батьків і значущих дорослих, реакції дітей на травму нормалізуються упродовж місяця і не переходять у посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) [42:43].

Рекомендації для дорослих, які взаємодіють із дітьми, що зазнали травм:

- створити середовище підтримки з боку дорослих для відчуття безпеки дитини;
- зберегти звичний режим дня дитини (сон, харчування, виключаючи надмірні навантаження);
- батькам бути відвертими у стосунках з дитиною, зменшувати таємниці;
- доступно відповідати на запитання дитини;
- вселяти надію дитини на покращення її ситуації.
- бути готовими до можливих агресивних проявів у поведінці дитини.
- не вказувати дитині, щоб забути травмівну ситуацію, це може призвести до розвитку посттравматичних стресових розладів.
- бути поруч з дитиною, розділяючи її стан і переживання.
- бути готовими до частих розмов про травмівні події.
- при потребі звернутися за допомогою до психолога.
- забезпечити системний підхід до вирішення проблеми та координувати підтримку і допомогу [47, с. 18].

Ефективність здійснення консультування дітей та їх батьків досягається через інтегрований, системний підхід.

Необхідна міжвідомча взаємодія та координація зусиль різних фахівців: соціального педагога, вчителів, психолога, юриста, а за потреби й інших спеціалістів. Така скоординована діяльність є запорукою успішної допомоги, підтримки, супроводу та адаптації членів внутрішньо переміщених сімей у новому соціокультурному середовищі.

3.3. Соціально-терапевтична та реабілітаційна діяльність з дітьми із внутрішньо переміщених сімей

Соціально-терапевтична та реабілітаційна діяльність з дітьми із внутрішньо переміщених сімей - це система заходів, які спрямовані на відновлення їх психоемоційного стану, формування навичок життєстійкості та соціальної адаптації [33].

Соціально-терапевтична та реабілітаційна діяльність з дітьми, які пережили травматичні події включає:

- терапевтичні методи та методики (арт-терапія, казкотерапія, музикотерапія, ігрова терапія та ін.);
- тренінги, спрямовані на розвиток комунікативних, емпатійних навичок, емоційного інтелекту;
- реабілітаційні програми, які забезпечують мультидисциплінарний підхід і включають роботу соціального педагога, психолога, соціального працівника, медичного працівника, волонтерів;
- створення ресурсних просторів у закладах освіти чи громадах, де діти можуть отримати підтримку, проявити себе, навчитися взаємодії [6, с. 83].

Соціально-терапевтична та реабілітаційна діяльність з дітьми ВПО є важливим компонентом підтримки, спрямованим на подолання наслідків психотравмуючих подій, вимушеного переміщення та сприяння їхньої успішної соціально-психологічної адаптованості в нових умовах змінного середовища [9, с. 96].

Основна ціль такої діяльності — відновлення соціального, емоційного, психічного та соціального благополуччя дитини, її функціональних можливостей і створення безпечного, довірливого, підтримуючого середовища для її розвитку [10].

Основні завдання включають:

- зняття гострого стресового стану й зниження рівня тривожності;
- корекцію дезадаптивної поведінки та порушень, спричинених травмою;

- розвиток адаптаційних механізмів (копінг-стратегій);
- відновлення порушених соціальних зв'язків та налагодження взаємин із новим оточенням [10].

Комплексний (мультидисциплінарний) підхід. Ефективна реабілітація дітей внутрішньо переміщених сімей потребує комплексного (мультидисциплінарного) підходу, який об'єднує зусилля різних фахівців, а саме: соціальний педагог створює умови для соціальної адаптації дітей та їх сімей, здійснює налагодження зв'язків з учасниками освітнього середовища й місцевої громади, координує діяльність із надання соціальних послуг; психолог/психотерапевт: здійснює психодіагностику, проводить індивідуальну та групову терапію (зокрема, із застосуванням арт-, ігрових та тілесно-орієнтованих технік), працює над подоланням травм і посттравматичних стресових розладів [39, с. 83]; інші фахівці: за потреби залучаються медичні працівники, юристи, консультанти з питань освіти [21, с. 112].

Соціально-терапевтичні і реабілітаційна діяльність ведеться як індивідуально (глибинна робота з травмою), так і групова (відновлення навичок комунікації та соціальної взаємодії).

Основні напрями та методи діяльності. Соціально-терапевтична робота здійснюється через спеціально розроблені корекційно-розвивальні програми й тренінги, які спрямовані на вікові та індивідуальні потреби дитини.

Терапевтичні та корекційні методи.

Ігротерапія. Гра застосовується для безпечного відреагування травматичних переживань, зниження тривоги, напруженості й формування позитивного досвіду спілкування і взаємодії [9, с. 38-46].

Арт-терапія полягає у використанні творчості (малювання, ліплення, музика) для невербального вираження емоцій, які важко обговорювати й пропрацьовувати травми через образи [9, с. 38-46].

Тренінгові заняття проводяться у групі (7–15 осіб) і спрямовуються на формування навичок саморегуляції, розв'язання конфліктів, ефективної комунікації.

Релаксаційні техніки: медитації, аутотренінги, візуалізація та інші, які дають змогу швидко зняти психоемоційне напруження, а також відновлення внутрішнього ресурсу [32, с.26-69].

Важливим напрямом є формування у дітей адаптивної копінг-поведінки а також навчання копінг-стратегіям.

Фахівці навчають дітей:

- «розв'язанню проблем» (активна стратегія), яка полягає в аналізі складних ситуацій та знаходженні конструктивних альтернативних виходів;
- «пошуку соціальної підтримки»: звернутися за допомогою до дорослих та ровесників, формувати соціальну мережу підтримки;
- уникати «пасивних стратегій», таких як «уникнення», що полягає в ігноруванні наявної проблеми [10].

Ефективність здійснення реабілітації залежить від компетентної зовнішньої підтримки. Для цього здійснюється робота з освітнім середовищем та сім'єю.

Консультування батьків: інформування батьків про психологічні реакції дитини на травму, навчання їх конструктивним способам спілкування і взаємодії з ними, а також розуміння важливості збереження стабільного режиму дня. Батьків інформують, що їхня підтримка є критичним чинником для попередження розвитку посттравматичних стресових розладів [28, с. 188].

Соціально-психологічна просвіта вчителів: проведення семінарів, вебінарів, консультацій та інших форм роботи для вчителів і вихователів щодо особливостей взаємодії з дітьми, що зазнали травм та запобігання дискримінації й створення в закладах освіти сприятливого соціально-психологічного клімату [39, с. 83]. Варто зберігати основне правило: «Не зашкодити!».

Фахівець має здійснювати постійний моніторинг ефективності застосовуваних методів і при потребі спрямовувати дитину до іншого спеціаліста для компетентної підтримки і допомоги.

Арт-терапевтичні методи сприяють вираженню дітьми страхів, переживань, негативних емоцій через малюнок, рух, музику. Це забезпечить зниження напруження, розвиток самоприйняття, відновленню позитивного емоцій та самооцінки [9, с. 146].

Казкотерапія дає змогу дитині ідентифікувати себе з героями казок, проживати ситуації безпеки, підтримки, навчитися знаходити вирішення проблем у складних життєвих ситуаціях [9, с. 146].

Ігрова терапія допомагає розвинути довіру до дорослих, розширити соціальний досвід, сформуванню позитивну самооцінку [9, с. 148].

Соціально-терапевтична робота має здійснюватися системно, поетапно, та забезпечувати індивідуальний підхід, враховувати вік, стать, емоційний стан дитини, а також наявні ресурси у сім'ї.

Ефективність проведення реабілітаційної роботи підвищується через інтеграцію взаємодіє із закладами освіти, соціальних служб, психологічних центрів, громадських організацій.

Системна й комплексна соціально-педагогічна підтримка дітей із внутрішньо переміщених сімей є вагомим фактором їх успішної адаптації до нових умов проживання.

Використання індивідуальних підходів, інтеграція підтримки й допомоги, активна включеність сім'ї та громади, а також професійний супровід фахівців дасть змогу створити умови для розвитку дитини, формування у неї стабільної емоційної основи, соціальної компетентності та готовності до успішної життєдіяльності в нових життєвих умовах.

3.4. Організація міжвідомчої взаємодії у процесі підтримки дітей із внутрішньо переміщених сімей

Ефективна соціально-педагогічна підтримка дітей із внутрішньо переміщених сімей потребує налагодженої міжвідомчої взаємодії різних суб'єктів у системі соціально-педагогічної діяльності.

Комплексність проблем, які мають діти із внутрішньо переміщених сімей потребує залучення до процесу їх підтримки фахівців закладів освіти, соціальних служб, психологічних служб, центрів соціально-психологічної реабілітації, медичних закладів, органів місцевого самоврядування, а також представників із громадських і благодійних організацій.

Міжвідомча взаємодія полягає в координації дій і спільному плануванні заходів, які забезпечують створення сприятливого середовища для розвитку й адаптації дитини [].

Основним завданням є забезпечення неперервності, узгодженості та комплексної допомоги — від часу виявлення потреб та проблем сім'ї до досягнення стійких результатів у розвитку та соціалізації дитини.

У практиці соціальної роботи з дітьми внутрішньо переміщених сімей варто виокремити кілька рівнів взаємодії:

- інституційний — укладання договорів про співпрацю між різними закладами: соціальними службами, психологічними службами, закладами освіти, медичними закладами, службами у справах дітей, що забезпечує обмін інформацією та комплексне вирішення проблем клієнтів;

- професійний — створення міждисциплінарних команд, у які входять: соціальний педагог/ соціальний працівник, психолог, педагог, медичний працівник, юрист, представник місцевої влади. Їх скоординована робота створить комплексний підхід до підтримки дітей із внутрішньо переміщених сімей;

- громадський — активне залучення громадських і благодійних організацій, волонтерської підтримки, які можуть надавати додаткову

матеріальну, соціальну, освітню й психологічну допомогу членам внутрішньо переміщених сімей [26, с. 18-39].

Вагомою умовою продуктивної взаємодії є утворення умов єдиного інформаційного простору, яке дасть змогу узгоджувати дії всіх суб'єктів соціально-педагогічної підтримки, запобігти виконанню одних і тих же функцій і підвищувати якість підтримки. Вагому роль у цьому відіграють соціальні служби, які є координаторами такої міжвідомчої взаємодії.

Проблеми, з якими стикаються діти із внутрішньо переміщених сімей вимагають не тільки комплексного підходу, а й спільних узгоджених дій між закладами освіти, соціальними та психологічними службами, центрами реабілітації, медичними установами, органами місцевого самоврядування, та громадськими й благодійними організаціями.

Міжвідомча взаємодія є системою налагодженої співпраці державних і недержавних закладів і структур, які мають спільну мету — створення умов для соціального захисту, безпеки і стабільності для успішного розвитку дітей, які є вимушено переселеними. Вона сприяє координації дій, узгодженому плануванню, обміну інформацією та знаходженні ресурсів різних організацій для підтримки таких сімей [26, с. 28].

При здійсненні ефективної міжвідомчої взаємодії здійснюється:

- своєчасний вияв дітей, яким потрібна соціально-педагогічна та інша підтримка;
- системне планування надання підтримки, допомоги, супроводу;
- забезпечення ресурсів різних інституцій і їх скоординована робота;
- формування спільної стратегії соціально-педагогічної діяльності з сім'ями внутрішньо переміщених осіб;
- моніторинг результатів соціально-педагогічної підтримки [26; 28].

Скоординована діяльність різних закладів, організацій і структур створює єдність зусиль у забезпеченні умов для успішної адаптації й інтеграції, відновлення психічного стану й формування життєвої компетентності дітей із таких сімей.

Така співпраця сприятиме підвищенню якості соціально-педагогічної підтримки, створення захисних факторів у життєдіяльності дитини і зміцненню потенціалу сім'ї як середовища її розвитку.

У процесі підтримки дітей із внутрішньо переміщених сімей така міжвідомча взаємодія забезпечує вирішення таких основних завдань:

- виявлення дітей, які потребують соціально-педагогічної підтримки;
- здійснення комплексної оцінки потреб дитини та її сім'ї;
- розроблення індивідуального плану соціально-педагогічної підтримки;
- узгодження форм допомоги (матеріальної, психологічної, освітньої, медичної тощо);
- супровід дитини й здійснення контролю ефективності наданих послуг [28, с. 188].

Для міжвідомчої співпраці створюються міждисциплінарні команди. До їх складу можуть входити: соціальний педагог, психолог, педагог, фахівець служби у справах дітей, медичний працівник, а за потреби — юрист, поліцейський/ представник ювенальної превенції та ін.

Така команда має спільний план допомоги, де чітко прописано відповідальність кожного фахівця за свою ділянку роботи з дитиною та її сім'єю.

Важливо забезпечувати інформаційну взаємодію між закладами і установами для ефективності обміну даними, що впливає на якість вирішення потреб і проблем дітей. Єдиний інформаційний простір дає змогу узгоджувати дії фахівців, уникнути дублювання заходів, створює наступність у наданні підтримки на різних етапах.

Для підвищення ефективності співпраці доцільно розробляти і реалізовувати партнерські програми й міжвідомчі протоколи, які забезпечують механізми співпраці, здійснення обміну інформацією, координацію зусиль фахівців. Зокрема, це може бути реалізація спільних проєктів фахівців різних закладів і установ, які забезпечують розвиток навичок взаємодії у дітей,

формування їх емоційної стійкості, інтеграцію в нове середовище та організацію дозвілля.

Важливим напрямком партнерства є співпраця з громадськими, благодійними, міжнародними організаціями (наприклад, ЮНІСЕФ, Save the Children, Caritas, Український Червоний Хрест та ін.), які надають гуманітарну допомогу, забезпечують психологічну й методичну підтримку, реалізують тренінги, заходи реабілітації.

Важливим чинником ефективної співпраці і скоординованої діяльності є підготовка компетентних кадрів, які володіють навичками міжвідомчої взаємодії.

Соціальні педагоги мають знати нормативно-правові документи роботи з внутрішньо переміщеними особами, методи оцінки потреб, етичні принципи комунікації, володіти уміннями фасилітації групових зустрічей і здійснювати координацію роботи різних фахівців.

Зазначимо, що міжвідомча взаємодія забезпечує не тільки координацію дій фахівців, а й створює систему соціального захисту дітей внутрішньо переміщених сімей у якій кожен фахівець взаємодіє з іншими, як ланка забезпечення спільного механізму підтримки. Це забезпечує підвищення рівня довіри з боку дітей, сімей, створює відчуття безпеки та сприяє комплексному вирішенню проблем.

Отже, міжвідомча взаємодія у процесі соціально-педагогічної підтримки дітей із внутрішньо переміщених сімей є необхідною умовою системності, комплексності, ефективності системи соціально-педагогічної підтримки дітей із внутрішньо переміщених сімей. Її реалізація дає змогу поєднати зусилля і ресурси держави, громади й суспільства задля простору, сприятливого для розвитку, адаптації, й самореалізації кожної дитини, яка постраждала від війни.

Висновки до розділу 3

У результаті аналізу теоретичних підходів і практичних аспектів організації соціально-педагогічної підтримки дітей із внутрішньо переміщених сімей визначено основні умови, що забезпечують її ефективність у сучасних соціально-освітніх реаліях.

Насамперед, ефективна підтримка дітей-переселенців потребує комплексного, системного та особистісно орієнтованого підходу, який поєднує просвітницьку, консультативну, профілактичну, терапевтичну та реабілітаційну діяльність. У ході реалізації просвітницько-профілактичної роботи важливо формувати у батьків і педагогів розуміння особливостей психоемоційного стану дітей, які зазнали травматичного досвіду, та підвищувати їхню готовність до конструктивної взаємодії з дитиною.

Важливою умовою виступає надання консультативної допомоги, спрямованої на подолання внутрішніх конфліктів, страхів, тривожності, відновлення почуття безпеки й довіри до оточення. Ця діяльність має здійснюватися з урахуванням вікових, індивідуальних та соціокультурних особливостей дітей, що підсилює її результативність.

Значущим напрямом роботи є соціально-терапевтична та реабілітаційна діяльність, яка сприяє емоційному відновленню, зниженню рівня психічної напруги, розвитку життєстійкості, формуванню позитивного ставлення до себе та майбутнього. Успіх такої роботи залежить від створення доброзичливої, підтримувальної атмосфери, використання арт-терапевтичних, ігрових, релаксаційних та інтерактивних методів.

Ключовою умовою результативності соціально-педагогічної підтримки є налагоджена міжвідомча взаємодія між соціальними службами, освітніми закладами, медичними установами, психологічними центрами, органами влади та громадськими організаціями. Її скоординованість забезпечує цілісність і безперервність допомоги, дозволяє об'єднати ресурси різних інституцій задля задоволення потреб дитини та її родини.

Ключовими чинниками результативності є:

- системна просвітницько-профілактична робота з родинами;
- професійна консультативна допомога дітям, педагогам і батькам;
- упровадження соціально-терапевтичних і реабілітаційних програм, спрямованих на відновлення психоемоційного стану дітей.

Забезпечення міжвідомчої взаємодії освітніх, соціальних і психологічних служб, а також створення атмосфери підтримки й довіри у дитячому середовищі є важливою передумовою успішної інтеграції дітей-переселенців у нові соціальні умови.

Таким чином, ефективність соціально-педагогічної підтримки дітей із внутрішньо переміщених сімей визначається сукупністю взаємопов'язаних чинників: професійною компетентністю соціального педагога, міжвідомчою співпрацею, застосуванням інноваційних методів роботи, створенням безпечного соціально-психологічного середовища та активним залученням громади.

Реалізація зазначених умов сприяє адаптації дітей до нових життєвих обставин, відновленню їхнього психологічного комфорту, зміцненню віри у власні сили та формуванню позитивного життєвого досвіду.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретико-методичне й емпіричне дослідження актуальної на сучасному етапі в умовах війни в країні проблеми - соціально-педагогічної підтримки дітей із внутрішньо переміщених сімей за умов війни. Отримані результати проведеного нами дослідження підтвердили досягнення поставленої мети й намічених завдань, що дало змогу сформулювати такі висновки:

На основі вивчення наукових джерел, визначено, що *внутрішньо переміщена особа* – це громадянин України, іноземець чи особа без громадянства, яку складні життєві обставини змусили полишити звичне постійне місце проживання через війну, окупацію, насильство або надзвичайні ситуації. Відмінність внутрішньо переміщених осіб від біженців є у тому, що вони не залишають територію держави, в якій проживали.

Соціально-педагогічна підтримка визначається як вид діяльності соціального педагога, спрямований на здійснення превентивної соціальної, психологічної та педагогічної допомоги дітям із сімей внутрішньо переміщених осіб з ціллю попередження або подолання складних життєвих обставин, які негативно позначаються на їх життєдіяльності. Така діяльність розглядається нами як створення сприятливих умов для подолання ними кризових ситуацій, соціального захисту та адаптації до нових умов їх проживання.

Проблема захисту та підтримки внутрішньо переміщених осіб у нашій країні регулюється низкою *нормативно-правових документів*, серед яких: закони: «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014), «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (2014), а також Постанови Кабінету Міністрів України щодо матеріальної підтримки, соціальних виплат та реєстрації статусу внутрішньо переміщених осіб. Однак діюча нормативна база має здебільшого загальний, цільовий характер і не мстить всіх аспектів комплексної соціально-педагогічної підтримки таких сімей.

У процесі дослідження нами з'ясовано, що діти із внутрішньо переміщених сімей мають низку нереалізованих потреб та стикаються з такими труднощами: психотравмами, страхом, тривожністю, емоційною нестабільністю, невпевненістю, соціальною дезадаптацією та розривом звичних для них соціальних зв'язків. У дітей можна часто спостерігати прояви ознак дезадаптації: тривожність, дратівливість, несконцентрованість уваги, труднощі комунікації і взаємодії, а також проблеми у навчанні.

Соціальна адаптація трактується як процес поступового пристосування до нових умов життя та взаємодії з соціальним середовищем. Основними показниками адаптованості особистості є: емоційна стабільність, соціальна активність, залученість до спільної діяльності та відчуття безпеки.

З метою вивчення особливостей адаптації дітей із внутрішньо переміщених сімей нами було проведено емпіричне дослідження в ліцеї імені В'ячеслава Чорновола, у якому взяли участь 59 дітей із таких сімей віком від 6 до 16 років: 1-4 класи - 23 учні; 5-9 класи- 33 учні; 10-11 класи – 3 учнів. Для визначення рівнів соціально-психологічної адаптації дітей, наявності у них потреб і труднощів, а також ефективності здійснених форм соціально-педагогічної підтримки дітей, нами було використано комплекс методів: оцінка потреб дітей із внутрішньо переміщених сімей; анкета для батьків для оцінки травматичних переживань їхніх дітей; анкета для вчителів для вияву ефективних форм їхньої підтримки; методика «Соціально-психологічна адаптованість» К. Роджерса, Р. Даймонда; опитувальник копінг-стратегій Р. Лазаруса і С. Фолкмана. Узагальнення результатів дослідження дає нам змогу зробити висновки, що 28% дітей має низький рівень адаптації. У них спостерігаються: високий рівень тривожності, емоційного напруження та труднощів соціальної адаптації. За оцінками батьків, у дітей виявлено підвищену збудливість, уникання травматичних спогадів, проблеми адаптації в оточуючому середовищі. Опитування вчителів та соціального педагога щодо ефективних форм соціально-педагогічної підтримки, нами виокремлено:

групову роботу (94,92%), індивідуальні консультації (47,83%), терапевтичні техніки (33,33%), роботу з сім'єю (23.73%)

Отримані результати підтвердили необхідність системної підтримки внутрішньо переміщених дітей і їхніх сімей.

У результаті проведено дослідження визначено такі умови ефективної соціально-педагогічної підтримки дітей із внутрішньо переміщених сімей: просвітницько-профілактична робота з сім'ями внутрішньо переміщених осіб; консультативна допомога дітям із сімей переселенців; здійснення соціально-терапевтичної та реабілітаційної діяльності з дітьми із внутрішньо переміщених сімей; організація міжвідомчої взаємодії у процесі підтримки дітей із внутрішньо переміщених сімей.

Ефективна соціально-педагогічна підтримка полягає в поетапній допомозі дітям та їх сім'ям у задоволенні базових потреб, відновленні їхніх соціальних зв'язків, формуванні психологічної стійкості й відповідальності за власне життя. Необхідно забезпечувати індивідуальний підхід до дітей із врахуванням конкретної ситуації, поєднувати просвітницьку, консультативну, корекційно-розвивальну та реабілітаційну діяльність.

Важливою складовою соціально-педагогічної підтримки є створення довірливого, безпечного середовища для розвитку дитини, організація просвітницької роботи з батьками та вчителями, здійснення супроводу дітей, їх залучення до позашкільної діяльності й програм реабілітації та психоемоційної стабілізації.

До найбільш ефективних форм соціально-педагогічної підтримки належать профілактичні й корекційно-розвивальні, реабілітаційні програми, арт-терапевтичні методи, тренінги, рольові ігри та вправи, техніки релаксації, індивідуальне консультування. Вони забезпечують зниження рівня емоційної напруги, розвиток навичок комунікації і взаємодії, формування стресостійкості та саморегуляції поведінки.

Ефективність соціально-педагогічної підтримки дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб буде залежати від узгодженої взаємодії між різними закладами і структурами: закладами освіти, соціальними службами, медичними установами, громадськими і благодійними організаціями, органами місцевого самоврядування. Міжвідомча взаємодія сприятиме комплексному підходу до розв'язання проблем внутрішньо переміщених сімей і забезпечує створення умов комплексної підтримки дітей із таких сімей

Визначені нами умови та запропоновані форми, технології та методи для їх реалізації дадуть змогу ефективно здійснювати соціально-педагогічну підтримку дітей із внутрішньо переміщених сімей.

Отже, мети дослідження досягнуто, завдання реалізовано.

Перспективним напрямом подальших наукових пошуків буде розроблення моделей соціально-педагогічного супроводу дітей внутрішньо переміщених сімей, з ціллю підвищення їх соціальної адаптованості та інтеграції у нове соціальне середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блажівський М. Поняття адаптації у сучасній науковій літературі. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. 2017. Вип. 1. С. 234-242. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2017_1_27.
2. Блинова О. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів: підходи і проблеми вивчення феномена акультурації. Науковий вісник Херсонського держ.ун-ту.Серія:Психологічні науки,2016, №3(1), С.111-117.
3. Віщукаєва К. Соціальний супровід клієнта : навч. посібник. Одеса : вид-во Букаєв Вадим Вікторович, 2017. 322 с.
4. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції: наукова доповідь / за ред. О. Балакіревої. Київ, 2016. 140 с.
5. Волошин С. Особливості змісту соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Психологія. 2019. Вип. 9. С. 73-76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2019_9_14
6. Вольнова Л. Психосоціальна допомога в роботі з кризовою особистістю: навчальний посібник. Київ, 2013. 275 с. С.83.
7. Гридковець Л. Світ життєвих криз людини як дитини своєї сім'ї, свого роду та народу: монографія. Львів : Скриня, 2016. 380 с.
8. Гудвін-Гілл Г. Статус біженця в міжнародному праві. 2017. С. 314–315.
9. Дитяча та юнацька психотерапія. Теорія і практика в сучасних наукових дослідженнях / за заг. редакцією Г. Католик [колективна монографія]. Львів : Астролябія, 2015. 312 с.

10. Діагностика, терапія та профілактика медико-психологічних наслідків бойових дій в сучасних умовах : методичні рекомендації. Київ ; Харків : ДУ «Інститут неврології, психіатрії та наркології НАМН України», 2015.
11. Допомога дітям, постраждалим внаслідок воєнного конфлікту: довідник вихователя дошкільного навчального закладу / Н. Пророк, С. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Пророк. Слов'янськ : ПП «Канцлер», 2015. 84 с.
12. Дубініна Я. Оволодіння технологіями психосоціальної допомоги як складова професійної підготовки фахівця з соціальної роботи URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/10251/1/131-132.pdf>
13. Дутка Т. Проблема соціально–психологічної адаптації. URL: <https://www.inforum.in.ua/conferences/16/29/196>
14. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. за заг. ред. І. Зверєвої. Київ; Сімферополь: Універсум, 2012. 535 с., С. 8.
15. Завацька Л. Технології професійної діяльності соціального педагога: навч. посіб. [для вищ. навч. закл.]. Київ : Видавничий Дім “Слово”, 2008. 240 с.
16. Зверєва І. Д., Кияниця З. П., Кузьмінський В. О., Петрочко Ж. В. Оцінка потреб дитини та її сім'ї: від теорії до практики: навч. посіб.: у 2-х частинах. Київ: Кожній дитині, 2010. 224 с.
17. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення. (2022). URL: [file:///C:/Users/Acer/Downloads/IOM_Gen%20Pop%20Report_R5_UKR%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Acer/Downloads/IOM_Gen%20Pop%20Report_R5_UKR%20(1).pdf)
18. Іванова О., Пінчук І., Хаустова О., Степанова Н. , Чайка А. , Пінчук А. Методичні рекомендації щодо надання першої психологічної допомоги сім'ям з дітьми, дітям, які перебувають/перебували у зоні збройного конфлікту. Підтримка реформи соціального сектору в Україні /за ред. О. Л. Іванової. URL: <http://zn-upszn.at.ua/DOK/methodic.pdf>

- 19.Інноваційні підходи до організації медико -психологічної допомоги після травматичного стресового розладу. Методичні рекомендації. УНДІССПН МОЗ України. Київ. 2015.
- 20.Карачевський А. Адаптація шкал та опитувальників українською та російською мовами щодо посттравматичного стресового розладу.*Збірник наукових праць співробітників НМАПО імені П.Л.Шутика*. Київ, 2016.С.607–620.
- 21.Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації. Київ : ПУЛЬСАРИ, 2017. 216 с.
- 22.Кириленко Т. Проблемність переживання травматичних ситуацій. Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Соціологія. Психологія. Педагогіка. Київ, 2018. Вип. 5. С. 76.
- 23.Кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні. URL: <https://ua.news/ua/ukraine/kolichestvo-vnutrenne-peremesnennyn-lits-v-ukraїne-vozroslo-do-6-9-mln-she lovek-mom>
- 24.Козлов М. Психологічна травма. Психотравма. URL: psychologis.com.ua/psihologicheskaya_travmazpt_psihotravma.htm
- 25.Кондратенко Л. Психологічні особливості сприйняття своєї ситуації дітьми переселенцями із зони АТО та Криму. Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наукових праць. Вип.743: Педагогіка та психологія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. С.115–118.
- 26.Комарова Н. Модель соціальної підтримки молоді з уразливих соціальних груп: метод.посібник з надання послуг молоді з уразливих соціальних груп.Ч.І / Н. Комарова, А. Зінченко, Н. Романова, І. Пєша. Київ, 2016. 54 с.
- 27.Конвенція ООН про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989 . URL: // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/9>
- 28.Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій / авт. кол; заг. ред. В. Панок, І. Ткачук. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 144 с, С.188.

- 29.Коробка Л. Адаптація спільноти до суспільних змін унаслідок воєнного конфлікту: від переживання травми до відновлювальних зусиль та розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки, 2019. № 4, с. 176–182.
- 30.Кризова психологія: навчальний посібник / за заг. ред. проф. О. Тімченка. Харків : НУЦЗУ, 2010. 401 с.
- 31.Методики вивчення повсякденного стресу і способів розв’язання кризових життєвих ситуацій / [О.Кляпець, Б.Лазоренко, Л. Лепіхова, В. Савінов; За ред. Т. Титаренко]. Київ: Міленіум, 2019. 120 с.
- 32.Мюллер М. Якщо ви пережили психотравмуючу подію / пер. з англ. Д. Бусько; наук. ред. К. Явна. (Серія «Сам собі психотерапевт»). Львів: Вид-во УКУ: Свічадо, 2014. 120 с.
- 33.Орбан-Лембрик Л. Соціальна психологія: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2005. 448 с, С. 116.
- 34.Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>
- 35.Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року №1706-VII. (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#n87>
- 36.Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам...: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 505 (2014): URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF#Text>
- 37.Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. №2402-III. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
- 38.Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. Ред. від 27.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

- 39.Протас О. Соціально-терапевтична допомога дітям у психотравмуючих обставинах. Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи: тези доповідей І Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26 травня 2016 р. Випуск 4. С. 83–86.
- 40.Протасенко О. Безпека життєдіяльності: навч. посіб. Харків : ХНЕУ, 2014. 162 с.
- 41.Профілактика порушень адаптації молоді до повсякденних стресів і кризових життєвих ситуацій: навч. посіб. / НАПНУ, Ін-т пед. та політ. психології ; за наук. ред.. Т. Титаренко. Київ: Міленіум, 2017. 272 с.
- 42.Посттравматичний стресовий розлад: посібник / Венгер О., Ястремська С., Рега Н. та ін. Тернопіль : ТДМУ, 2016. 264 с.
- 43.Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: метод. посібник / З. Кісарчук, Я. Омельченко, Л. Литвиненко, Л. Царенко; за ред. З. Кісарчук. Київ: ТОВ “Вид-во “Логос”. 2017. 207 с.
- 44.Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л. та ін.; за ред. Волинець Л. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с. С. 10.
- 45.Рада ЄС ухвалила політичну заяву про захист прав дітей-переселенців.../Міністерство соціальної політики (2022). URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21994.html>
- 46.Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. Політичний менеджмент. 2016. 2 (17). С. 127-139
- 47.Сміт Патрік, Дирегров Етл, Юле Уільям. Діти та війна: навчання технік зцілення. укр. переклад. Інститут психічного здоров'я УКУ, 2014. 84 с.
- 48.Солдатова О. Соціально-психологічні особливості адаптації внутрішньо-переміщених осіб. «UChoice: 4P» Ukrainian Choice: Public Policy, Politics, Psychology: матер. Третьої міждисципл. наук-практ. конфер. (м. Одеса, 6 жовтня 2017 р.) / за ред. Д. Яковлева. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. С. 80-83.

- 49.Соляник М. Соціально–педагогічна підтримка сімей у складних життєвих обставинах та шляхи її здійснення. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова*. Серія №11 Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. наук. праць. Випуск 18. Київ: НПУ імені М. Драгоманова, 2015. С. 59–65.
- 50.Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч. 2 (Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми) / А. Аносова, О. Безпалько, Т. Цюман та ін. / За заг. ред.: Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 352 с
- 51.Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : метод. рек. / Н. Бочкор, Є. Дубровська, О.Залеська та ін. Київ: МЖПЦ «Ла Страда -Україна», 2014. 84 с.
- 52.Стешенко В. Попередження злочинності мігрантів, біженців та шукачів притулку на території України. *Збірник наукових праць Харківського Центру з вивчення організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні*. 2017. № 7. С. 233–253., С. 234.
- 53.Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб та упровадження середнострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024року.URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1364-2021-%D1%80#Text>
- 54.Технології психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (з досвіду роботи) / авт. кол: В. Байдик, Ю. Бондарук, Ю. Гопкало, Т. Гніда, І. Корнієнко, Н. Лунченко, Ю. Луценко, Р. Мороз, І. Ткачук; за наук. ред. В. Панка, І. Ткачук. Київ : Ніка-Центр, 2021. 118 с.
- 55.Факультативний до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 23.06.2004 р., №1845-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text
- 56.Чекстере О. Гендерні особливості ПТСР у дітей, постраждалих внаслідок збройного конфлікту. Особистість в умовах кризових викликів сучасності: матеріали методологічного семінару НАПН України (24 березня 2016

року) / за ред. акад. НАПН України С. Д. Максименка. Київ, 2016. С. 360–366. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/704987/>

57. ЮНІСЕФ - українцям: програма грошової допомоги. URL: https://www.unicef.org/ukraine/spilno-cash-transfers?gclid=Cj0KCQjwmouZBhDSARIsALYcouqjijrwub__-C6BBXDYxXFSLu3Jy1M5si9x-UKuEDmT-FpR_rSWtr4aAmSFEALw_wcB

Опитування на виявлення потреб та труднощів дітей «Оцінка потреб дитини»

БЛАНК ДОСЛІДЖЕННЯ

Потреби і труднощі	Група 59 дітей		
	Низький	Середній	Високий
Матеріальні труднощі			
Емоційна напруженість, підвищена збудливість			
Проблеми у спілкуванні і взаємодії			
Труднощі у навчанні			
Проблеми самооцінки			
Самовизначення			

**Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К.Роджерса і
Р.Даймонда (методика СПА)**

Мета. Вивчення рівня сформованості соціально-психологічної адаптації особистості.

Інструкція. В опитувальнику містяться висловлювання про людину – її переживання, думки, звички, стилі поведінки. Всі ці висловлювання необхідно співвіднести з власною думкою про себе.

Щоб позначити свою відповідь, випробуваний вибирає відповідний висловлюванню один з 7 варіантів оцінок:

0 – «це мене зовсім нестосується».

1– «це мене не стосується».

2– «мабуть це мене не стосується».

3– «не знаю чи це стосується мене».

4– «це схоже на мене, але маю сумніви».

5– «це схоже на мене».

6– «це точно про мене».

Обраний варіант відповіді випробуваний зазначає на бланку відповідей у клітинці, відповідній порядковому номеру висловлювання.

Запитання тесту

1. Відчуває незручність, коли вступає з ким-небудь у розмову.
2. Не має бажання розкриватися перед іншими.
3. У всьому подобається ризик, боротьба, змагання.
4. Має до себе високі вимоги.
5. Часто лає себе за те що зроблено.
6. Часто відчуває себе пригнобленим.
7. Має сумніви, що може подобатися кому-небудь з осіб протилежної статі.
8. Свої обіцянки виконує завжди.
9. Має теплі, добрі стосунки з оточуючими.
10. Людина стримана, замкнута, тримається від усіх осторонь.
11. У своїх невдачах звинувачує себе.
12. Людина відповідальна, на неї можна покластися.
13. Відчуває, що не в змозі що-небудь змінити, всі зусилля марні.
14. На багато речей дивиться очима однолітків.
15. Приймає в цілому ті правила і вимоги, яких варто дотримуватися.
16. Власних переконань і правил не вистачає.
17. Любить мріяти, іноді навіть вдень; важко повертається від мрій до реальності.
18. Завжди готовий до захисту і навіть нападу, «застрягає» на переживаннях образ, розмірковуючи над способами помсти.
19. Уміє керувати собою і власними вчинками, примушувати себе, дозволяти собі; самоконтроль для нього не проблема.
20. Часто псується настрій: настає смуток, нудьга.

21. Все, що стосується інших, його не хвилює: зосереджений на собі, зайнятий собою.
22. Люди, як правило, йому подобаються.
23. Не соромиться своїх почуттів, відкрито їх висловлює.
24. Серед великого скупчення народу відчуває себе дещо самотнім.
25. Зараз дуже не по собі. Хочеться все кинути, кудись сховатися.
26. З оточуючими зазвичай ладнає.
27. Важко боротися з самим собою.
28. З обережністю ставиться до незаслуженого доброзичливого ставлення оточуючих.
29. У душі оптиміст, вірить у краще.
30. Людина вперта; таких називають важкими.
31. До людей критичний і засуджує їх, якщо вважає, що вони цього заслуговують.
32. Зазвичай відчуває себе не ведучим, а веденим: йому не завжди вдається мислити і діяти самостійно.
33. Більшість з тих, хто його знає, добре до нього ставляться, люблять його.
34. Іноді бувають такі думки, якими не хотілося б ні з ким ділитися.
35. Людина з привабливою зовнішністю.
36. Відчуває себе безпомічним, потребує, щоб хтось був поруч.
37. Приймаючи рішення, виконує його.
38. Приймаючи самостійні рішення, не може звільнитися від впливу інших людей.
39. Відчуває почуття провини, навіть коли звинувачувати себе нема в чому.
40. Відчуває неприязнь до того, що його оточує.
41. Усім задоволений.
42. Вибитий з колії: не може взяти себе в руки, організувати себе.
43. Відчуває млявість; усе, що раніше хвилювало, стало раптом байдужим.
44. Урівноважений, спокійний.
45. Роздратований, часто не може стриматися.
46. Часто відчуває себе скривдженим.
47. Людина спонтанна, нетерпляча, гарячкувата; не вистачає стриманості.
48. Буває, що поширює плітки.
49. Не дуже довіряє своїм почуттям: вони іноді підводять його.
50. Досить важко бути самим собою.
51. На першому місці розум, а не почуття: перед тим як що-небудь зробити, добре поміркує.
52. Те, що відбувається з ним тлумачить по-своєму, здатний зайве нафантазувати.
53. Терпляча до людей і приймає кожного таким, який він є.
54. Намагається не думати про свої проблеми.
55. Вважає себе цікавою людиною: привабливою як особистість, помітною.
56. Людина сором'язлива.
57. Обов'язково потрібно нагадувати, підштовхувати, щоб довів справу до кінця.
58. У душі відчуває перевагу над іншими.

- 59.Немає нічого, в чому б виявив свою індивідуальність, своє Я.
- 60.Боїться думок інших про себе.
- 61.Честолубний, небайдужий до успіху, похвали; у тому, що для нього суттєво, намагається бути кращим.
- 62.Людина, у якої на даний момент багато такого що викликає презирство.
- 63.Людина діяльна, енергійна, ініціативна.
- 64.Пасує перед труднощами і ситуаціями, які загрожують ускладненнями.
- 65.Себе недостатньо цінує.
- 66.За вдачею ватажок і вміє впливати на інших.
- 67.Ставиться до себе в цілому добре.
- 68.Людина наполеглива, їй завжди важливо зробити все по-своєму.
- 69.Не любить, коли з ким-небудь псуються стосунки, особливо якщо розбіжності загрожують стати явними.
- 70.Досить довго не може прийняти рішення, а потім має сумніви в його правильності.
- 71.Розгублений, не впевнений у собі.
- 72.Задоволений собою.
- 73.Йому часто не щастить.
- 74.Людина приємний, приваблює інших.
- 75.Можливо, не дуже вродливий, але може подобатися як людина, як особистість.
- 76.Зневажає осіб протилежної статі й не має контактів з ними
- 77.Коли потрібно щось зробити, охоплює страх: а раптом не впораюся, раптом не вийде.
- 78.Легко, спокійно на душі, немає нічого, що сильно хвилювало б.
- 79.Уміє наполегливо працювати.
- 80.Відчуває, що росте, дорослішає: змінюється сам і ставлення до навколишнього світу.
- 81.Іноді говорить про те, про що насправді не має уявлення.
- 82.Завжди говорить тільки правду.
- 83.Стривожений, стурбований, напружений.
- 84.Щоб він щось зробив, потрібно як слід наполягти, і тоді він поступиться.
- 85.Відчуває невпевненість у собі.
- 86.Обставини дуже часто змушують захищати себе, виправдовуватися і обґрунтовувати свої вчинки.
- 87.Людина поступлива, м'яка у ставленні до інших.
- 88.Людина, якій подобається міркувати.
- 89.Іноді подобається хизуватися.
- 90.Приймає рішення і відразу їх змінює; зневажає себе за безвілля, а вдіяти з собою нічого не може.
- 91.Намагається покладатися на свої сили, не розраховує на чийсь допомогу.
- 92.Ніколи не запізнюється.
- 93.Відчуває скутість, внутрішню несвободу.
- 94.Відрізняється від інших.
- 95.Не дуже надійний товариш, на нього не можна покластися.

- 96.Добре себе розуміє, усе в собі приймає.
 97.Комунікабельна, відкрита людина; легко спілкується з людьми.
 98.Сили і здібності відповідають тим завданням, які доводиться вирішувати; з усім може впоратися.
 99.Себе не цінує, ніхто його не сприймає по-справжньому.
 100. Хвилюється що особами протилежної статі занадто багато переймається.
 101. Всі свої звички вважає хорошими.

№		Показники	Номери висловлювань	Норми
1	а	Адаптивність	4, 5, 9, 12, 15, 19, 22, 23, 26, 27, 29, 33, 35, 37, 41, 44, 47, 51, 53, 55, 61, 63, 67, 72, 74, 75, 78, 80, 88, 91, 94, 96, 97, 98	68—13 6
	б	Дезадаптивність	2, 6, 7, 13, 16, 18, 25, 28, 32, 36, 38, 40, 42, 43, 49, 50, 54, 56, 59, 60, 62, 64, 69, 71, 73, 76, 77	68—13 6
2.	а	Неправда —	34 45, 48, 81, 89,	18—36
	б	+	8, 82, 92, 101	
3	а	Прийняття себе	33, 35, 55, 67, 72, 74, 75, 80, 88, 94, 96	22—42
	б	Неприйняття себе	7, 59, 62, 65, 90, 95, 99	14—28
4	а	Прийняття інших	9, 14, 22, 26, 53, 97	12—24
	б	Неприйняття інших	2, 10, 21, 28, 40, 60, 76	14—28
5	а	Емоційний комфорт	23, 29, 30, 41, 44, 47, 78	14—28
	б	Емоційний дискомфорт	6, 42, 43, 49, 50, 83, 85	14—28
6	а	Внутрішній контроль	4, 5, 11, 12, 19, 27, 37, 51, 63, 68, 79, 91, 98,	26-52
	б	Зовнішній контроль	13 25, 36, 52, 57, 70, 71, 73, 77	18—36
7	а	Домінування	58, 61, 66	6—12
	б	Підлеглість	16, 32, 38, 69, 84, 87	12—24
8		Уникнення проблем	17, 18, 54, 64, 86	10—20

Результати нижчі від норми інтерпретуються як надмірно низькі, а вищі від норми – високі.

Додаток В**Батьківська анкета для оцінювання травматичних переживань дітей**

Інструкція. Шановні батьки! У таблиці 1 є питання, які характеризують поведінку дитини після травми. Якщо в житті вашої дитини не було травмуючих подій, її заповнювати не потрібно.

Таблиця 2 містить 30 питань з можливими характеристиками поведінки дитини упродовж останнього місяця. Не зважаючи на те, чи дитина переживала травмуючі події чи ні, будь ласка, заповніть анкету.

На кожне твердження оберіть один із запропонованих варіантів.

Якщо наявне твердження не характерне для поведінки вашої дитини, то помітьте позначкою «V» навпроти нього в стовпчику «Ні». Якщо сумніваєтеся, то поставте навпроти цього твердження в стовпчику «Швидше так». Якщо вважаєте, що твердження точно характеризує поведінку вашої дитини, то позначте «V» навпроти твердження в стовпчику «Так».

Дякуємо за співпрацю.

П. І. Б. дитини _____

Вік _____ Стать: Ч /Ж _____

Хто заповнював (батько, мати, інший вихователь) _____

Якщо ваша дитина пережила подію, яка травмувала її психіку, будь ласка, позначте ці події (і вік дитини у кожному випадку):

Подія	Вік (роки)
-------	------------

Автомобільна катастрофа

Інша катастрофа

Пожежа

Стихійне лихо

Серйозне фізичне захворювання

Тривала або повторні госпіталізації

Фізичне насильство

Сексуальне домагання або насильство

Смерть близької людини

Перебування в зоні воєнних дій

Перебування в заручниках

Інша травмівна подія (уточніть)

У таблиці 1 та таблиці 2 поставте позначки «V» у відповідні стовпчики.

Продовження додатку В

Таблиця В.1.

Почуття та поведінка дитини одразу після травмуючої події

	Твердження	Ні	Швидше так	Так
	Дитина відчувала жах (дуже сильний страх)			
	Дитина відчувала огиду			
	Дитина почувалася безпорадною			
	Дитина була збудженою, гіперактивною, імпульсивною, її було важко контролювати			
	Поведінка дитини стала відрізнятися від звичайної: вона стала менш організованою, менш осмисленою			

Таблиця В.2.

Почуття та поведінка дитини протягом останнього місяця

	Твердження	Ні	Швидше так	Так
	Дитина розповідає неприємні спогади про подію			
	Дитина легко лякається, наприклад, здригається, коли чує несподіваний або гучний звук			
	Дитина засмучується, коли згадує про подію			
	Дитина здається «заціпенілою» (ніяких емоцій не помітно)			
	Дитина уникає дій, які нагадують їй про подію			
	Дитина здається злою або дратівливою			
	Дитині важко згадати деталі того, що сталося			
	У дитини з'явилися проблеми зі сном або засинанням			

	Здається, що дитина намагається триматися на відстані від інших людей			
	Дитині важко залишатися наодинці з друзями, однокласниками, вчителями			
	Дитина робить речі, які були властиві їй в молодшому віці: наприклад, смоче великий палець, проситься спати з батьками, з'явився енурез тощо			
	Дитина каже, що в неї з'являються такі почуття, ніби подія відбулася знову			
	Дитина метушлива і не може сидіти спокійно			
	Дитина уникає місць, які нагадують їй про те, що трапилося			
	Дитині важко залишатися наодинці з членами сім'ї			
	Дитина стала дуже ніяковіти, коли в її присутності обговорюють проблеми статі			
	Здається, що дитина на межі нервового зриву			
	Здається, що дитина приголомшена або одурманена			
	Буває, що дитина поводить так, нібито подія відбулася знову			
	У дитини проблеми з відчуттям часу. Вона може сплутати час доби, день тижня або переплутати час, коли сталась якась подія			

	Дитина уникає розмов про те, що трапилося			
	Дитині сняться погані сни			
	Дитина скаржиться на погане фізичне самопочуття, коли щось нагадує їй про подію. Наприклад, у неї виникає головний або зубний біль, утруднене дихання тощо			
	Дитині стало важко справлятися зі звичайною діяльністю (шкільні заняття, робота вдома)			
	Дитина грається в те, що трапилося (вона розігрує події, малює або вигадує)			
	Дитина здається загальмованою, їй потрібно більше часу, ніж раніше, на звичайні дії			
	Дитина говорить про те, що навколишній світ став незвичним. Наприклад, речі стали виглядати або звучати по-іншому			
	Дитина уникає людей, які нагадують їй про подію			
	У дитини виникли проблеми з концентрацією уваги			
	Дитина каже, що не хоче думати про те, що трапилося			

Заняття з елементами тренінгу «Пошук внутрішніх ресурсів» для дітей ВПО

Мета заняття — емоційне розвантаження, формування стресостійкості дітей, вміння долати тривогу та паніку.

Завдання:

- формування позитивного мислення, віри в себе та свої сили;
- формування гнучкості соціального поведіння (вміння пристосуватися до нових надскладних умов з мінімальним негативним впливом на психіку);
- профілактика та подолання тривоги, психоемоційного напруження.

Учасники: діти, що потрапили у складні життєві обставини (діти-переселенці).

Вік: молодший та старший підлітковий вік.

Очікувані результати: підвищення віри в себе, зняття психоемоційного напруження, зниження рівня тривоги, вміння використовувати прийоми подолання стресу та вміння пристосуватися до нових умов життя.

Хід проведення.

Вправа Знайомство.

Прийняття правил роботи в групі.

Вправа «Коли я відчуваю щастя» Малюнок. Обговорення

Вправа «Мене хвилює...». Діти записують ситуацію, яка їх хвилює, складають в коробочку. Кожен витягує, висловлює думку як вирішити ситуацію. Тренер допомагає.

Вправа «Поділись досвідом». Намалювати те, що допомагає підняти настрій та знизити тривогу. Обговорення.

Практичні вправи на зниження тривоги та паніки. Діти повторюють.

Вправа «Малюнок-антистрес». Намалювати вправи, які найбільш запам'ятали для зниження тривоги та паніки та передають іншим.

Вправа «Побажання». Кожен отримує зірку, пише своє ім'я, а на промнчиках учасники пишуть гарні побажання кожному.

Рефлексія.